

Uloga romskih pomagača u odgoju i obrazovanju učenika Roma

Porić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:773615>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**ULOGA ROMSKIH POMAGAČA U ODGOJU I OBRAZOVANJU
UČENIKA ROMA**

Diplomski rad

Petra Porić

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**ULOGA ROMSKIH POMAGAČA U ODGOJU I OBRAZOVANJU UČENIKA
ROMA**

Diplomski rad

Petra Porić

Mentor: dr.sc. Neven Hrvatić, red. prof.

Zagreb, 2020.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. O Romima	1
2.1. <i>Porijeklo i povijesno iskustvo Roma.....</i>	<i>1</i>
2.2. <i>Imena</i>	<i>3</i>
2.3. <i>Jezik.....</i>	<i>4</i>
2.4. <i>Umjetnost.....</i>	<i>6</i>
2.5. <i>Obiteljska zajednica</i>	<i>8</i>
2.6. <i>Način i uvjeti života</i>	<i>9</i>
3. Obrazovanje učenika Roma u Hrvatskoj	10
3.1. <i>Problemi i prepreke u obrazovanju učenika Roma</i>	<i>11</i>
3.2. <i>Pozitivni primjeri obrazovanja učenika Roma.....</i>	<i>13</i>
3.3. <i>Pretpostavke za poboljšanje uvjeta obrazovanja učenika Roma</i>	<i>14</i>
4. Romski pomagači	15
4.1. <i>Terminološke nedoumice</i>	<i>16</i>
4.2. <i>Dispozicije i preduvjeti za postajanje romskim pomagačem u Republici Hrvatskoj.....</i>	<i>17</i>
4.3. <i>Modeli izobrazbe romskih pomagača.....</i>	<i>18</i>
4.4. <i>Dužnosti i obaveze romskih pomagača – opis posla u Republici Hrvatskoj.....</i>	<i>22</i>
4.4.1. <i>Rad s učenicima.....</i>	<i>24</i>
4.4.2. <i>Dokumentacija i alati u radu romskog pomagača</i>	<i>25</i>
4.4.3. <i>Izazovi i prepreke posla</i>	<i>26</i>
4.5. <i>Romski pomagači u Hrvatskoj: nedovoljno istraženi ili zanemareni?</i>	<i>27</i>
5. Istraživanje.....	28
5.1. <i>Metodologija istraživanja.....</i>	<i>28</i>
5.1.1. <i>Problem i cilj istraživanja.....</i>	<i>28</i>
5.1.2. <i>Istraživačka pitanja</i>	<i>28</i>
5.1.3. <i>Način provođenja istraživanja</i>	<i>28</i>
5.1.4. <i>Sudionici istraživanja</i>	<i>29</i>
5.1.5. <i>Postupci i instrumenti istraživanja</i>	<i>29</i>
5.1.6. <i>Analiza podataka</i>	<i>33</i>
5.2. <i>Analiza i interpretacija rezultata istraživanja</i>	<i>34</i>
5.2.1. <i>Dužnosti i obaveze romskih pomagača.....</i>	<i>34</i>
5.2.2. <i>Suradnja romskih pomagača s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa.....</i>	<i>40</i>

5.2.2.1.	<i>Suradnja s roditeljima.....</i>	40
5.2.2.2.	<i>Suradnja s učiteljima</i>	42
5.2.2.3.	<i>Suradnja s pedagogom.....</i>	45
5.2.3.	<i>Pozicija romskih pomagača u odgojno-obrazovnoj instituciji</i>	46
5.2.4.	<i>Razmišljanja i stavovi romskih pomagača o odgoju i obrazovanju učenika Roma.</i>	47
5.3.	<i>Rasprava</i>	49
6.	Zaključak.....	52
7.	Literatura	54
8.	Prilozi.....	60
	<i>Prilog 1. Popis fotografija.....</i>	60
	<i>Prilog 2. Protokol intervjua za romske pomagače</i>	61
	<i>Prilog 3. Protokol intervjua za pedagoga</i>	63
	<i>Prilog 4. Odobrenje mentora za provedbu istraživanja.....</i>	65

Uloga romskih pomagača u odgoju i obrazovanju učenika Roma

Sažetak

Broj učenika Roma uključenih u odgojno-obrazovni sustav i dalje je u porastu. Uvjeti obrazovanja još uvijek nisu na razini na kojoj su za učenike većinskog stanovništva. Iako se donosi niz mjera i strategija za poboljšanje položaja učenika Roma, prostora za napredak i dalje ima. U posljednjih dvadeset godina u Republici Hrvatskoj djeluju romski pomagači čijim se radom nastoji poboljšati odgojno-obrazovni uspjeh učenika Roma i njihov položaj u sustavu odgoja i obrazovanja. Rad je podijeljen na dva dijela: na teorijska polazišta o temi te empirijski dio rada. Teorijskim polazištima nastoji se dati kratki pregled povijesti i kulture Roma, kontekst uvjeta u kojima Romi svakodnevno žive, pregled čimbenika koji utječu na kvalitetu obrazovanja učenika Roma te se nastoji teorijski obrazložiti potreba, važnost i uloga romskog pomagača u odgoju i obrazovanju učenika Roma. U završnom poglavlju teorijskog dijela rada detaljno se predstavlja uloga romskog pomagača u odgoju i obrazovanju učenika Roma, njegove funkcije, zadaće i obveze, a nastoje se razjasniti i terminološke nedoumice koje su brojne. U empirijskom dijelu rada predstavlja se provedeno istraživanje kojim se nastojala istražiti uloga romskog pomagača u odgoju i obrazovanju učenika Roma u Hrvatskoj. U istraživanju kvalitativne metodologije sudjelovala su dva romska pomagača i jedan pedagog. Korišten je postupak polustrukturiranog intervjua, dok je obrada podataka bila deskriptivne prirode. Analizom podataka dobivenih istraživanjem prikazuje se svakodnevne obaveze romskih pomagača u njihovom radu s romskim učenicima, različiti aspekti suradnje s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa, njihov položaj i status romskog pomagača u instituciji, kao i njihova razmišljanja o odgoju i obrazovanju učenika Roma.

Ključne riječi: Romi, obrazovanje, romski pomagač

The role of Roma mediators in the education of Roma students

Abstract

The number of Roma students included in the education system continues to grow. Education conditions are still not at the level they are for majority students. Although a number of measures and strategies are being adopted to improve the situation of Roma students, there is still room for improvement. In the last twenty years, Roma mediators have been active in the Republic of Croatia, whose work seeks to improve the educational success of Roma students and their position in the education system. The paper is divided into two parts: the theoretical starting points on the topic and the empirical part. Theoretical starting points are a brief overview of Roma history and culture, the context of the conditions in which Roma live every day, an overview of factors influencing the quality of education of Roma students and the need to theoretically explain the importance and role of Roma mediators in Roma education. The final chapter of the theoretical part of the paper presents in detail the role of the Roma mediator in the education of Roma students, its functions, tasks and responsibilities, and seeks to clarify the terminological dilemmas that are numerous. In the empirical part of the paper, a research was presented which sought to investigate the role of the Roma mediator in the education of Roma students in Croatia. Two Roma mediators and one pedagogue participated in the research according to the principles of qualitative methodology. A semi-structured interview procedure was used, while data processing was descriptive in nature. The analysis of the obtained data shows the daily obligations of Roma mediators in their work with Roma students, various aspects of cooperation with other participants in the educational process, their position and status of Roma mediators in the school institution, as well as their thoughts on the education of Roma students.

Key words: Roma, education, Roma mediators

1. Uvod

Romi su jedna od najbrojnijih hrvatskih nacionalnih manjina, a o njihovoj brojnosti možemo samo nagađati. Prema posljednjem popisu stanovništva (2011) u Hrvatskoj živi 16 975 Roma. Međutim, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina procjenjuje kako se stvarna brojka kreće između 30 i 40 tisuća Roma. Lako uočljivu diskrepanciju između broja popisanih popisom stanovništva te Vladinih procjena najvjerojatnije možemo pripisati porastu brojnosti romske nacionalne manjine od 2011. godine, stalnim migracijama i etnomimikriji¹ zbog straha od marginalizacije i predrasuda koje domicilno stanovništvo ima prema pripadnicima romske nacionalne manjine.

Romi su narod specifičnih karakteristika i bogate povijesti, a njihova povijesna iskustva, kultura, vjerovanja, ali i marginalizacija s kojom se oduvijek susreću, itekako oblikuju njihov način života, i tijekom povijesti, ali i danas. Između ostalog, sve navedeno ima utjecaj i na obrazovanje Roma o kojem je itekako važno povesti raspravu te pristupati obrazovanju kao jednom od aspekata mogućeg rješenja u poboljšanju društveno-ekonomskog statusa Roma, pogotovo jer je više od 50% romskog stanovništva mlađe od 19 godina (DZS, 2011).

2. O Romima

2.1. Porijeklo i povijesno iskustvo Roma

O porijeklu i povijesti Roma danas se zna malo, ali na temelju lingvističkih analiza pretpostavlja se kako su došli s područja Indije zbog sličnosti romskog jezika sanskrtu. S obzirom na nomadsku narav koja ih je vodila na putovanja diljem svijeta, za sobom su ostavili uglavnom povijesne zapise (više ili manje istinite) koje su o njima napisali domicilni stanovnici prostora na koji su došli. Sami svoju povijest i migracije nisu zapisivali zbog prevladavajuće usmene književnosti.

Postoji nekoliko legendi i teorija kojima se pokušava opisati i pronaći porijeklo Roma. Dragun (2000) navodi kako postoje dvije najzastupljenije legende porijekla Roma.

¹ Bijeg od vlastitog kolektivnog identiteta i njegovo skrivanje (Babić, Škiljan, 2019).

Prema prvoj, Romi su indijskog podrijetla, a progonstvo i lutanje su posljedica navodnog incesta „brata i sestre“. Legenda kaže kako je moćni čarobnjak upozorio indijskog kralja o neprijatelju koji će napasti njegov narod i sve ih uništiti, osim Roma pred kojima će napadač biti nemoćan. Kako bi zaštitio svoju kćer Gan, kralj ju u tajnosti daje romskom plemenu na čuvanje. Gan je odrastala zajedno sa Čenom, sinom romskog poglavara. Kada je došao tren Čenove ženidbe, nije želio ni jednu djevojku osim Gan. Problem je bio što nitko nije znao da nisu brat i sestra osim njih i Čenove majke pa se pleme podijelilo na dva dijela – one koji su podržavali „incest“ i one koji nisu. Čen, ne otkrivajući tajnu, ženi Gan. Dio plemena koji je bio protiv ženidbe ih protjeruje iz Indije, a moćni čarobnjak baca na njih kletvu vječnog lutanja. Poruka priče je kako su Romi nepravедно prognani jer su zapravo štitili život mlade Gan.

Prema drugoj teoriji Romi su potomci Noinog sina Kaama. U svađi s ocem Noa je prokleo svog sina da će biti rob. Jednog su se dana Kaam i njegovi sljedbenici pobunili i osvojili zemlju Kaldeju. Uskoro im je ta zemlja postala premala pa su im vračevi i starješine zapovjedili da se rasprše po svijetu. Dragun (2000) navodi i teoriju prema kojoj su upravo Romi bili ti koji su u 2.tisućljeću prije Krista u Europu donijeli bronz, što potkrepljuju arheološka nalazišta na Baltiku u sklopu kojih je pronađena značajna količina nakita i oružja označenih svastikom. Porijeklo svastike veže se uz Indiju – navodnu pradomovinu Roma pa otuda i zaključci o Romima kao donositeljima bronce u Europu.

Prve pisane tragove u kojima se spominju Romi možemo pronaći u tekstu perzijskog pjesnika Firduzija. On navodi kako je perzijski šah Bahram-Gur u 5.stoljeću poslije Krista pozvao više od 1000 pripadnika romskog plemena Lura da zabavljaju njegov narod. Dao im je blago i zemlju za obradu. Međutim, Luri zemlju nisu obrađivali što je jako razljutilo šaha. On ih protjeruje iz zemlje da putuju po zemlji i zarađuju za život od pjesme i plesa (Hrvatić, 2014). Pripisuje im se i egipatsko podrijetlo jer postoje zapisi o *grofovima/vojvodama Egipta*. Povijesna je činjenica kako su Romi tijekom povijesti obitavali na području Egipta, no malo je vjerojatno kako je upravo Egipat njihova zemlja porijekla. Najvjerojatnije je samo riječ o opisu doživljaja Roma domicilnog stanovništva (Dragun, 2000).

Iako prvi podaci o dolasku Roma u Europu sežu u 14. i 15. stoljeće, moramo uzeti u obzir kako je trebao proći određeni vremenski period prije nego njihova prisutnost postane vidljiva u povijesnim knjigama pa su vjerojatno na prostor Europe stigli i ranije. Prema povijesnim zapisima pojedinih država može se pratiti njihov smjer migracija. Prve pojave bile su u Moldaviji i Vlaškoj krajem 14. stoljeća, a odatle nastavljaju put prema Hrvatskoj, Mađarskoj, Češkoj, Njemačkoj, Francuskoj i ostatku Europe (Liégeois, 2009).

Prva spominjanja Roma u Hrvatskoj datirana su 1362. godinu kada se spominju u Dubrovniku, a skupine Roma trgovaca i mesara spominje se u Zagrebu 1373. godine (Hrvatić, 2014). U hrvatsko srednjovjekovno društvo asimilirali² su se obavljajući uglavnom obrtničke poslove. Rome tako možemo smatrati autohtonom nacionalnom manjinom s obzirom da već sedam stoljeća nastanjuju prostore Hrvatske (Hrvatić, 2000).

Tijekom migracija i dolaskom u nove krajeve kod domicilnog stanovništva izazivali su cijeli spektar čuđenja, nerazumijevanja, marginalizacije pa čak i progona. Liégeois (2009) razlikuje dva razloga nomadstva Roma: strukturno i reaktivno. Strukturno je uglavnom posljedica društvenih i ekonomskih zahtjeva života, ali i urođene želje za putovanjem i povezanosti s prirodom koju Romi nose u sebi. Romi su, između ostalih zanimanja, bili i odlični trgovci pa su vrlo često putovali u druge krajeve u potrazi za novim kupcima. Također, putovanja su bila i jedan od načina za održavanje obiteljskih i prijateljskih veza posjećivanjem rodbine i prijatelja. Reaktivni razlog se odnosi na određeni razvoj događaja koji uvjetuje Rome na selidbu. To su najčešće tijekom povijesti bili ili progoni Roma ili pak zatočenja u obliku ropstva te raznih zabrana.

2.2. Imena

Imena kojima su se Romi nazivali ili su ih drugi nazivali dolazila su iz različitih izvora. Neka od njih su utemeljena na pretpostavci porijekla ili su davala do znanja otkud je pojedina skupina Roma migrirala. Tako se u Francuskoj Rome nazivali *Bohémiens* (Češka), u Španjolskoj *Húngaros* (Mađarska), a s obzirom na teoriju o egipatskom porijeklu brojne su izvedenice i Egipćana: *Gitans*, *Gypsies*, *Gitanos*, *Gitani*, *Giftos* i dr.

² U društvenim znanostima; proces homogenizacije koji se zbiva između dominantne i manjinskih skupina prema različitim obrascima (Spajić-Vrkaš, Kukoč, Bašić, 2001).

Imena su upućivala i na zanimanja Roma ili su opisivala stil života koji su vodili. Sukladno tome u literaturi možemo pronaći nazive *Forains*, *Woonwagenbewonen*, *Camps-volants*, *Barakkenvolk*, *Tinkers*, *Nomades*, *Kurbetia*, *Mastori* itd. (Liégeois, 2009). S obzirom na postojanje različitih plemenskih skupina Roma, koriste se i nazivi tih pojedinih skupina: *Sinti*, *Arlije*, *Bajaši*, *Kalderaši*, *Lovari*... (Hrvatić, 2014). Nerijetko je zbog načina života Roma dolazilo i do njihove zamjene s nekim drugim skupinama. Tako ih se nerijetko poistovjećivalo s lutalicama i skitnicama pa otud nazivi *Vaganten*, *Fahrende*, *Vagabunden*, *Kilinghiros*, *Koulofos*, *Baraquis*... Postoje podaci i o poistovjećivanju Roma s heretičkom skupinom (podrijetlom iz Male Azije) u Grčkoj koja je obilježjima bila slična Romima – živjeli su na marginama naselja izbjegavajući kontakt s ostatkom stanovništva, a postojali su i navodi o njihovim sposobnostima gatanja. Kako se ta skupina nazivala Atsinganos ili Atsinkanos, Rome se nazivalo isto tako te se svim skupinama putnika koji su dolazili s istoka dodjeljivala inačica tog naziva (u Francuskoj *Tsiganes*, u Njemačkoj *Zigeuner*, u Norveškoj *Sigöyner*, u Italiji *Zingari*...) (Liégeois, 2009). Hrvatić (2014) dodaje kao postoji i hipoteza o perzijskom porijeklu imena *Cigani*, i to od perzijske riječi *asinkar* koja znači kovač.

I danas se u Hrvatskoj koristi naziv *Cigani*, ali uglavnom u pejorativnom smislu. Globalno je prihvaćen naziv Romi. Riječ Rom dolazi iz *romani chiba* i znači *čovjek*. Koristi se u i svim službenim dokumentima, u zakonima, međunarodnim i nacionalnim organizacijama, a prihvatile su ga i organizacije Roma diljem svijeta (Hrvatić, 2014).

2.3. Jezik

Romski jezik (*romani chib*), osim što ima komunikacijsku, kulturalnu i gospodarsku ulogu, možemo smatrati i bogatim pregledom romske povijesti i njihovih migracija. Migrirajući su „posuđivali“ riječi tijekom putovanja po različitim zemljama pa se tako u romskom jeziku mogu pronaći njemačke, hrvatske, mađarske, ruske riječi itd. (Hrvatić, 2014). Tijekom njihovih migracija u povijesti smatralo se kako govore „tajnim“ jezikom kako ih domicilno stanovništvo ne bi razumjelo. Tek je u 18. stoljeću otkriveno kako Romi potječu iz Indije na temelju analiza romskog jezika i sanskrtu te se utvrdilo kako postoje brojne sličnosti između ta dva jezika (Liégeois, 2009).

Romski jezik potječe iz indoarijske skupine jezika, s područja Sjeverne Indije. Liégeois (2009) piše o svrstavanju romskih dijalekata u dvije velike skupine – *nadjezika* „O“ i *nadjezika* „E“. Prva skupina „O“ (nastavak glagola u prošlom vremenu je na –o) karakteristična je za područje između Bugarske i Grčke te sjeverozapada – jedna grupa smjestila se na Balkanu, druga u Srednjoj Europi i Karpatima, a treća je nastanila Poljsku, zemlje na Baltiku te Rusiju i Finsku. Druga skupina „E“ (nastavak glagola u prošlom vremenu je na –e) nastanila je južnu Tursku i Balkan. Cortiade (Hrvatić, 2014) romske dijalekte dijeli u tri velike skupine: *kalderaško-lovarsku skupinu* koja je prisutna u Europi (i u Hrvatskoj) i u Americama; *balkansko-karpatско-baltička skupina* koja obuhvaća erlijski (Bugarska, Makedonija), fićirski i chandurski (Grčka) te ursarski (Rumunjska) dijalekt, a obuhvaća i dijalekte na Baltiku, u Rusiji, Albaniji, Poljskoj i Slovačkoj; i *gurbetsko-čergarska skupina* kojoj pripadaju đambaski (Makedonija), filipidžski (Grčka), gurbetski (Srbija) i čergarski (Bosna i Hercegovina) dijalekt.

Što se tiče pisma, Romi ga dugo nisu upotrebljavali sve dok ih potreba svakodnevnog komuniciranja, pisanja poruka za gatanje ili trgovina nije na to uvjetovala. Iz tog razloga nastao je sustav hijeroglifskih znakova *patrina*. Patrini su se najčešće zapisivali na vidljive dijelove kuće kako bi se pomoću njih ostavljale poruke drugim Romima koji su ili prolazili krajem ili su ih očekivali u gostima (Hrvatić, 2014).

Iako romskim jezikom govore milijuni ljudi diljem svijeta, zbog brojnosti i različitosti dijalekata postoji mogućnost nerazumijevanja između pojedinih skupina Roma. Upravo iz tog razloga se javlja potreba standardizacije jezika kako bi on ujedinio sve romske skupine i kako bi komunikacija između skupina bila lakša. Također, učenje jezika u školama bilo bi lakše, kao i upotreba romskog jezika u knjigama, školskim udžbenicima, u medijima i sl. (Hrvatić, 2014). S druge strane Liégeois (2009, 580) dodaje: „Međunarodni savez Roma potvrdio je na svojim kongresima u Pragu 2000. i u Lancianu 2004. (...) da je proces konvergencije prema kolektivnom jeziku bio na pravom putu, ali je upozorio na opasnost od puke imitacije postojećih jezika, osobito u političkom izričaju. Takav pristup mogao bi uzrokovati brisanje specifičnosti romskog pogleda na svijet, koji je, naposljetku, glavna baština koju treba njegovati, dok je jezik samo njegova manifestacija.“

2.4. Umjetnost

Temeljni motiv koji se proteže romskom umjetnošću, ali i u potrazi za kojim umjetnost nastaje, je sreća (Hrvatić, 2014). Riječ je o umjetnosti svakodnevnog života na koju utječu različiti čimbenici poput društvenih, ekonomskih i kulturnih sadržaja. S obzirom na nomadski način života, umjetnost nastaje tijekom putovanja. Tako je većina „djela“ nematerijalne prirode: plesovi, priče, glazba, stihovi, a ono što je materijalno mora nužno biti upotrebljivo – odjeća, posuđe, razni predmeti za prodaju, ali i slike nastale na kočijama ili predmetima za osobnu upotrebu.

Prvi zapisi o romskoj glazbenoj umjetnosti sežu još u zapise perzijskog pjesnika Firduzija koji opisuje pleme Lura koji su svojim vještinama sviranja lutnje zabavljali narod. Romi u glazbi koriste još i harmoniku, usnu harmoniku, bubnjeve, puhaće instrumente, cimbal, a posebno mjesto u njihovoj glazbi ima violina (Liégeois, 2009). Od plesova se ističu flamenco u Španjolskoj, verbunkos u Mađarskoj te tradicionalni „ciganski“ ples zmijske. Romi su i vješti pripovjedači, a u književnosti uglavnom prevladava narodna usmena književnost u obliku kratkih priča prožetih romskim pogledima na život s elementima humora u kojima su likovi Roma predstavljeni kao spretni i lukavi. Takve priče najčešće imaju odgojnu vrijednost te se njima nastoji mlađe pripadnike skupine poučiti povijesti, tradiciji, običajima, vrijednostima i sl. Pjesme su uglavnom lirske prirode s motivima skitnje, ljubavi, strasti i ljubomore, sreće i tuge (Hrvatić, 2014).

Romski književnici uglavnom pišu na jeziku države u kojoj žive, a ne na romskom jeziku, i to zato što ne postoji standardizirani romski jezik na kojem bi književnici mogli stvarati i tako svoje radove približiti široj romskoj publici. Međutim, krajem 20. stoljeća ipak dolazi do pozitivnih promjena. Sve se više objavljuju romski rječnici te se nastoji standardizirati romski jezik, a javljaju se čak i kazališne skupine s romskim glumcima koji adaptiraju i izvode razna svjetska djela na romskom jeziku (Liégeois, 2009). Nažalost, romska umjetnost, kao ni romska kultura općenito, nije zastupljena u nastavnom procesu, što je prava šteta s obzirom na njezinu raznolikost i bogatstvo. Stoga, treba poticati uvođenje romske kulture i umjetnosti u nastavu kako bi i učenici Romi bili

u doticaju s vlastitom kulturom u institucionaliziranom obliku kao što su ostali učenici sa svojom.

Romska nošnja za žene sastoji se od duge, široke i šarene haljine, bluze koja ne otkriva previše tijela, marama s cvjetnim detaljima i puno nakita. Dužina suknje, kao i ostali detalji nošnje, ovise od skupine do skupine Roma i jedan je od načina razlikovanja kulturne baštine različitih skupina. Muškarci nose čizme, hlače i košulju te prsluk sa srebrnom dugmadi te šešir. Neke skupine mogu nositi i remen (Hrvatić, 2014).

Službena himna Roma je pjesma naziva *Gjelem Gjelem*³, a ovisno o dijalektu ima i varijacija: *Dzelem Dzelem*, *Gyelem Gyelem*, *Romale Shavale*. Autor teksta je Jarko Jovanović 1949. godine. Himnom Roma proglašena je 1971. godine na Svjetskom kongresu Roma (Romi.hr, 2018) .

Romska zastava je zeleno-plave boje s crvenim kotačem u sredini. Zelena boja simbolizira travu (zemlju), a plava boja simbol je neba. Crveni kotač predstavlja romska putovanja i nomadski način života (Selo.hr, 2012).

Prilog 1. Zastava Roma

³ Putovao sam mnogim cestama i sretao sretne Rome/ Putovao sam daleko, širom svijeta i sretao sretne Rome/O romski ljudi, o romska djeco, o Romi gdje god bili
Sa svojim šatorima, duž sretnih putova./I ja sam jednom imao veliku obitelj,
ali ih je crna legija umorila/Pođite sa mnom, Romi svijeta
tamo gdje su romski putovi otvoreni/Sada je vrijeme, ustanite, Romi,/uspjet ćemo u našim naporima
(Tekst *Gjelem Gjelem*, dostupno na: <http://romi.hr/zanimljivosti/print/dan-nacionalne-himne-3.-ozujak>, pristupljeno; 18. kolovoza).

U Hrvatskoj je 1994. godine pokrenut i prvi romski list *Romano akharipe* – *Glas Roma* koji je objavljivao tekstove o romskoj povijesti, tradiciji, umjetnosti i kulturi (Hrvatić, 2014). Danas se objavljuju i časopisi *Romano čaćipe* i *Phralipen*, a vrijedno je spomenuti i online časopis *Romi.hr*.

2.5. Obiteljska zajednica

Iako je obitelj središnja jedinica Roma, pleme je karakteristična socijalna struktura u kojoj žive. Obitelj najčešće čine otac, majka i nekoliko manje djece. Proširenu obitelj ili *vitchu* čini nekoliko srodstvom povezanih obitelji, a najčešće je riječ o braći i njihovim novim obiteljima. Obiteljsku zadrugu ili *veliku vitchu* čini nekoliko desetaka članova koji imaju zajedničkog pretka. Plemensku skupinu čine dvije ili više obiteljskih zadruga te broji više desetaka ili stotina obitelji. Učestala praksa je postojanje vođe plemena (Hrvatić, 2014).

Obitelj je patrijahalnog karaktera u kojoj je otac glava obitelji. On brine za ugled obitelji, ima moć donošenja odluka, a često izbiva iz kuće u potrazi za novim načinima zarade ili druženja s proširenom obitelji. Majka u obitelji ima iznimno važnu ulogu jer je zadužena za odgoj djece i za obavljanje kućnih poslova (Liégeois, 2009). Sklapanje braka najčešće se odvija kupnjom (razmjenom) ili otmicom mlade djevojke koja pripada istom plemenu. Ovakvi običaji bili su uglavnom simboličkog karaktera, no danas su u većini zajednica prevladani. Ovako rano stupanje u bračne odnose ujedno je i jedan od glavnih razloga ranog napuštanja školovanja za romske učenike, posebno učenice. Unutar plemena odnosi između pojedinih obitelji reguliraju se pravosudnim sustavom/romskim zakonom koji se naziva *kriss* (pravda), a njime se saniraju razne nesuglasice unutar plemena, svađe, nepoštivanja, krađe djevojaka i sl. (Hrvatić, 2004).

Obitelj nosi i ulogu očuvanja romskog nacionalnog identiteta, i to putem nekoliko funkcija: putem *biološke* funkcije obitelj se brine za svoje članove te se reproducira; putem *odgojne funkcije* obitelj odgaja i podiže mlade članove obitelji što rezultira usvajanjem običaja, ali i pripremom za život i rad; putem *gospodarske funkcije* obitelj se brine za osiguravanje materijalnih dobara nužnih za preživljavanje; putem

(inter)kulturalne funkcije romska zajednica čuva svoju baštinu i običaje, ali prihvaćajući dijelove drugih kultura tijekom migracija „stvara“ i novu kulturu; i putem *funkcije kohezivnosti(povezanosti)* nastoje očuvati zajedništvo i kvalitetne odnose unutar obitelji ali i s drugim obiteljima u plemenu (Hrvatić, 2014).

2.6. Način i uvjeti života

Rome u svakodnevnom životu prati marginalizacija u svim sferama njihova života. Hrvatić (2004) navodi nekoliko tipova marginalizacije Roma u Hrvatskoj: prostornu, ekonomsku, kulturnu i političku marginalizaciju. Prostorna marginalizacija najvidljivija je u naseljavanju Roma na same rubove sela ili gradova – dijelom zbog socijalne distance prema lokalnom i od lokalnog stanovništva, a dijelom i zbog bavljenja specifičnim poslovima. Tako se vrlo često formuliraju i potpuno romska naselja.

Šlezak (2010) u istraživanju demografskih i sociokulturnih obilježja Roma u Međimurju detaljno opisuje marginalizacijom potaknute uvjete života u jednom romskom naselju. Struju ima samo nekoliko kućanstava, dok ju ostali „posuđuju“ priključujući se na tuđi priključak. Vrlo je mali broj kućanstava s vodovodom (s pitkom vodom još manji), s kanalizacijom i sa sanitarnim čvorom što rezultira lošim higijenskim uvjetima i navikama, a posljedično i lošim zdravstvenim uvjetima. Vrlo često se takva romska naselja od strane većinskog lokalnog stanovništva doživljavaju kao prijeteća upravo zbog poistovjećivanja prostora s karakteristikama populacije stanovništva koja ga nastanjuje. Ovako loši životni uvjeti utječu i na težu prilagodbu učenika Roma dolaskom u prvi razred osnovne škole – neki prvi put vide sanitarni čvor, prvi put peru ruke prije jela i sl.

O ekonomskoj marginalizaciji govori nam niski status zanimanja Roma koja najčešće ni nisu u sferi formalnih zaposlenja (primjerice skupljanje i preprodaja sirovina). Kao posljedica loše situacije zapošljavanja nameću se siromaštvo koje ugrožava temeljne egzistencijalne potrebe, velik udio Roma koji primaju socijalnu pomoć, općenito slaba kvaliteta života, niska uključenost u obrazovni sustav, ali i daljnje pokretanje kotača nejednakosti na svim razinama društvenog funkcioniranja. Razlozi loših uvjeta

zapošljavanja mogu se pronaći u prikrivenoj diskriminaciji⁴ prilikom zapošljavanja, ali i u niskom obrazovnom statusu (Hrvatić, 2004).

Specifičan način života Roma uvjetuje i njihovu kulturnu marginalizaciju. Vrijednosni sustav Roma, svakodnevno ponašanje, društvene navike, običaji i stavovi nameću se kao prepreka njivom uključivanju u kulturu većinskog stanovništva. Njihove migracije i preseljenja, također, otežavaju trajnije i čvršće uključivanje u društvo. Ni politička marginalizacije ne izostaje, a posebno je vidljiva u slabom uključivanju predstavnika Roma u tijela lokalnih vlasti, ali i u slabom utjecaju političkih organizacija Roma (Hrvatić, 2004).

Taba i Ryder (2012) pišu i o obrazovnoj marginalizaciji. Isključivanje romskih učenika iz redovnih škola i upućivanje u škole za djecu s teškoćama u razvoju, segregacija djece u posebne razrede i osnivanje posebnih škola samo za učenike Rome najbolji su primjeri ovog oblika marginalizacije. Ilegalnost ovakvih postupaka dokazana je i slučajem *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* u sklopu kojeg su pojedini roditelji učenika Roma osnovnih škola u Macincu, Podturenu i Orehovici tužili škole na temelju raspoređivanja njihove djece u posebne razrede samo s romskom djecom tvrdeći kako su diskriminirani i kako je kvaliteta obrazovanja u tim razredima znatno lošija zbog smanjenog opsega gradiva. Sud je presudio u korist tužiteljima pod obrazloženjem o povredi Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (putem neizravne diskriminacije) (Baričić, 2011).

3. Obrazovanje učenika Roma u Hrvatskoj

Specifični uvjeti i način života Roma uvelike utječu i na sam proces odgoja i obrazovanja učenika Roma. S obzirom na popriličan broj romske djece uključenih u hrvatski sustav odgoja i obrazovanja, nužno je govoriti o interkulturalnom obrazovanju.

⁴ Djelovanje u prilog svoje i na štetu druge grupe temeljem nejednakih kriterija koji mogu biti posljedica predrasuda ili namjernog osporavanja prava drugoj osobi. Razlikujemo društvenu diskriminaciju, etničku diskriminaciju, vjersku diskriminaciju, spolnu diskriminaciju, generacijsku diskriminaciju... (Spajić-Vrkaš, Kukoč, Bašić, 2001).

Prema Hrvatiću (2014, 51) „pojam 'interkulturalnoga' podrazumijeva obrazovanje koje daje pravo na različitost, pridonosi ostvarivanju jednakih mogućnosti i priprema sve učenike za zajednički život u demokratskom društvu.“ Iz toga slijedi kako interkulturalni kurikulum nužno mora sadržavati odrednice i većinske i manjinske kulture koje su inkorporirane u cjelokupni proces odgoja i obrazovanja – u nastavne sadržaje, u nastavne metode, u školsku klimu i u vrijednosti koje se u školi nastoje promicati, u izvannastavne aktivnosti, u suradnju s roditeljima i dr. (Hrvatić, 2011).

3.1. Problemi i prepreke u obrazovanju učenika Roma

Hrvatski obrazovni sustav i dalje dovoljno ne prepoznaje i ispunjava potrebe učenika Roma. Iako u Hrvatskoj postoji niz službenih dokumenata u kojima se iznose planovi i ciljevi za obrazovanje učenika Roma, u praksi to i nije najbolje realizirano. Uz loše ekonomske uvjete, diskriminaciju društva te nedovoljnu podršku roditelja, kao jedan od temeljnih problema obrazovanja Roma nameće se nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika, što svakako možemo pripisati malom broju djece koja su uključena u predškolski sustav odgoja i obrazovanja. Kunac, Klasnić i Lalić (2018) u istraživanju baznih podataka došli su do spoznaje kako na uzorku od 463 djece vrtićke dobi čak 68.9% njih nije obuhvaćeno vrtićem, predškolom ili osnovnom školom – samo 11.4% ih pohađa predškolu, a vrtić 13,0%. Razloge možemo identificirati u nedovoljnoj osviještenosti roditelja o važnosti pohađanja vrtića i predškole na daljnje školovanje djece i njihov obrazovni uspjeh, malim kapacitetima hrvatskih vrtića, ali i u nedostatku novčane potpore lokalnih samouprava kojima bi se trebale sufinancirati naknade za polazanje vrtića (Kunac, Klasnić, Lalić, 2018).

Predškolske ustanove odgoja i obrazovanja imaju važnu ulogu pripreme djece za polazak u školu, a u slučaju Roma i u usvajanju hrvatskog jezika. S obzirom da romske obitelji vrlo često nemaju adekvatne uvjete za kvalitetan odgoj, upravo bi ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja mogle i trebale nadomjestiti taj nedostatak. Odgojno-obrazovni rad bi se tako trebao fokusirati na pravilan govor (i romskog i hrvatskog), na usvajanje opće informiranosti primjerene uzrastu, na razvijanje temeljnih higijenskih i zdravstvenih navika te na usvajanje radnih i kulturnih navika. Ako uključivanje u predškolski sustav odgoja i obrazovanja izostane, uključivanjem u osnovnoškolski sustav

javlja se niz problema – od nepoznavanja jezika do izostajanja motivacije za polazak u školu i radnih navika, ali izostaju i temeljne higijenske navike i neusvojen bonton ponašanja. Problemi se mogu pojaviti već pri upisu u prvi razred. Testove razumijevanja rješavaju s vrlo lošim uspjehom zbog nedovoljnog poznavanja jezika, a ako ih se ne uključi odmah prilikom upisa, tijekom prvog razreda ih se najčešće uključuje u posebne programe školovanja u koje su uključeni učenici s teškoćama u razvoju (Hrvatić, 2014). Osim diskriminacije, riječ je i o ignoriranju problema prilikom čega dolazi do potpunog zanemarivanja potencijala za učenjem koje dijete ima jer ono nije na razini posebnih programa, već mu se nije na adekvatan način odgovorilo na njegove specifične obrazovne potrebe – prilagodbu jezika.

Još jedan od rastućih problema je i pojava segregiranih, odnosno odvojenih razreda samo za učenike Rome, pogotovo u školama u okolici romskih naselja. Razlozi kojima se nastoji opravdati takva praksa su nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika koje onemogućava aktivno sudjelovanje u nastavi, nedovoljno predznanje i opća informiranost, nedostatna razina socijalnog funkcioniranja (zbog nedovoljne socijalizacije prije polaska u školu) te slabe ili nepostojane higijenske navike (Kutnjak Vrtarić, 2017).

Uz odvojene razrede, velik problem predstavlja i apsentizam, odnosno pojačano izostajanje učenika s nastave, a na to se nadovezuje i rano napuštanje školovanja. U istraživanju koje je provela Radelić (2020) kao najčešći razlozi izostajanja s nastave izdvojeni su bolesti, blagdani, prevelika udaljenost od škole i nepostojanje prijevoza. Navodi se i briga za mlađe članove obitelji na temelju čega autorica zaključuje kako je vjerojatno problem u preopsežnosti kućanskih poslova koje djeca moraju obavljati i u obvezi zarađivanja za obitelj. S neredovitosti pohađanja nastave veže se i prerano napuštanje školovanja. Učenici Romi školu najčešće napuštaju s napunjenih petnaest godina, a u nekim slučajevima čak i ranije, što je posljedica raznih prepreka koje im se javljanju tijekom njihova školovanja, ali i jedan od razloga nastavka okretanja začaranog kruga neobrazovanosti, siromaštva i društvene marginalizacije i isključenosti (Kutnjak Vrtarić, 2017). Posebno su ugrožene učenice Romkinje koje se suočavaju s ranom udajom, rađanjem djece i glavnom ulogom u domaćinstvu. Ženina uloga majke prema romskoj se kulturi vidi kao jedini i najvažniji ženin zadatak. Upravo se iz tog razloga pokušaji promjene uloge žene (obrazovanjem, zaposlenjem..) mogu od strane romske

zajednice vidjeti kao pokušaji odricanja romskog identiteta, što može dovesti (osim društvene) i do marginalizacije unutar romske zajednice (Šikić-Mićanović, 2005).

3.2. Pozitivni primjeri obrazovanja učenika Roma

Primjer kako nije sve tako sivo su i dva oblika interkulturalnih odgojnih zajednica koji se u Hrvatskoj provode od 1994. godine.

Ljetna škola djece Roma u Hrvatskoj prvi put je održana 1994. godine, i to u obliku dopunske nacionalne škole za učenike Rome. To je bio prvi specifičan školski i nastavni oblik utemeljen na interkulturalnim osnovama sa sadržajima iz romske nacionalne kulture uz upotrebu nastavnih materijala na romskom jeziku (ulomci iz romske početnice, primjeri romske književnosti i književnosti o Romima, primjeri romske glazbe i plesa..). Uz organizirane slobodne aktivnosti, tematske aktivnosti, kulturno-zabavne aktivnosti te sportske i rekreacijske aktivnosti, posjete i izlete, nastavni plan je obuhvatio i osnove romani chiba i romske književnosti, povijest Roma, zemljopis-seobe Roma, tradicijsku kulturu i folklor, likovnu kulturu, religijsku kulturu, zdravstvenu kulturu i obiteljski odgoj te etnologiju-običaje Roma (Hrvatić, 2014).

Romska odgojna zajednica nastala je na temeljima *Ljetne škole djece Roma u Hrvatskoj*, a prvi put je održana 1995. godine. Riječ je o obliku interkulturalne, odgojne i obrazovne te vjerske djelatnosti koja je usmjerena na očuvanje nacionalnog identiteta romske zajednice. Njezina važnost leži u provođenju odgoja i obrazovanja utemeljenog na interkulturalnom pristupu, upoznavanja povijesti, tradicijskih i umjetničkih postignuća Roma te osvještavanja učenika Roma o važnosti međupovezivanja različitih kultura. Centralnu ulogu ima socijalizacija romske djece pri čemu se pokušava djeci približiti doživljaj vlastite kulture te upoznavanje s vjerom poštujući vjersku tradiciju Roma, romski jezik i/ili dijalekt kojim govore. Nastavni plan obuhvaćao je nastavu iz romskog jezika i kulture, povijesti i tradicije Roma, vjeronauka, zdravstvene kulture i obiteljskog odgoja, a pri realizaciji pojedinih tema koristio se problemski pristup – koristili su se primjeri iz vlastite sredine i radilo se u manjim skupinama individualnim pristupom. Formirane su i skupine slobodnih aktivnosti poput umjetničkog oblikovanja, literarne i novinarske skupine, povijesno-etnološke skupine i glazbeno-folklorne skupine (Hrvatić, 2014).

3.3. Pretpostavke za poboljšanje uvjeta obrazovanja učenika Roma

Kako bi nastava za učenike Rome bila kvalitetnija, učitelji koji rade s učenicima Romima trebali bi biti bolje opremljeni interkulturalnim kompetencijama, znanjem o kulturi i tradiciji Roma te bi se trebali obučavati u osnovama romskog jezika (Brust Nemet, Kostić, 2015). Osim empatičnosti, osjetljivosti, samosvijesti, važan je i objektivni pogled na situaciju, kritičnost, razumijevanje ponašanja drugih (kulturno različitih), nenasilna komunikacija, mirno rješavanje sukoba te shvaćanje posljedica diskriminacije (Mlinarević, Brust Nemet, 2015).

Pri konceptualizaciji odgoja i obrazovanja učenika Roma ne treba zanemariti ni kulturne značajke Roma te njihove razlike u odnosu na većinsku kulturu. Ovo se posebno može i treba primijeniti na ocjenjivanje koje je uglavnom usmjereno na apstraktna znanja i utvrđene znanstvene pojmove, što je romskoj djeci teško za razviti jer su uglavnom usmjerenija na konkretna praktična iskustva. Umjesto da se ocjenjuju nedostaci i poteškoće s kojima se susreću, naglasak bi se trebao staviti na kognitivne potencijale koje bi se moglo kod učenika Roma razvijati (Jovanović, 2013).

Hrvatić (2014) pak naglašava kako se kod koncipiranja odgoja i obrazovanja učenika Roma trebaju poticati buduća istraživanja i uzimati u obzir posebnosti Roma, ali i konkretna brojka te način života Roma u Hrvatskoj. Također, ne treba zaboraviti ni na smjernice europskih organizacija, kao ni mogućnosti unutar hrvatske zakonske regulative, ali ni na realne mogućnosti hrvatskog obrazovnog sustava. Sve je važno „zaokružiti“ interkulturalnim pristupom.

Važno je da učitelji, zajedno s pedagozima, budu u školi pokretači procesa enkulturacije⁵, nadopuna obiteljskog odgoja i obrazovanja, ali i važan čimbenik procesa adaptacije djece i mladih u društvo (Hrvatić, 2014). Nužna je i suradnja učitelja, pedagoga, romskih pomagača, romskih udruga i lokalnih vlasti na podizanju svijesti o važnosti obrazovanja, ali i u promoviranju otvorenosti prema kulturno drugačijima,

⁵ Proces pokulturenja, uraštanja pojedinca u kulturu njegove društvene grupe. Institucionalni odgoj i obrazovanje samo je dio općeg procesa inkulturacije, a škola samo jedan od njegovih čimbenika (Spajić-Vrkaš, Kukoč, Bašić, 2001).

ravnopravnosti i tolerancije. Kao posebice važnu osobu u odgoju i obrazovanju učenika Roma vidim upravo romskog pomagača čiju elaboraciju uloge nudim u nastavku rada.

4. Romski pomagači

Koncept romskog pomagača razvijen je u zemljama Europe još osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Pioniri uvođenja ove profesije u škole bile su Češka, Finska, Francuska, Rumunjska, Slovačka te Španjolska gdje najveću inicijativu daju razne nevladine organizacije koje zagovaraju prava Roma. Njihov primjer slijede Bugarska, Italija i Ujedinjeno Kraljevstvo (Council of Europe, 2017). Prekretnicu predstavlja 2000. godina kada Vijeće Europe izdaje Preporuku br. 4 Odbora ministara država članica o obrazovanju romske djece u Europi. Navodi se kako bi se poseban naglasak trebao staviti na poboljšanje komunikacije s roditeljima zbog izbjegavanja nesporazuma i eventualnih sukoba između obitelji romskih učenika, škola te većinskog stanovništva, u čemu se kao glavni protagonist vidi upravo romski pomagač. Također, u isto vrijeme države Srednje i Istočne Europe razvijaju i svoje vlastite nacionalne strategije u svrhu poboljšanja kvalitete života Roma, što je uključivalo i niz mjera u području obrazovanja (Rus, 2006).

Republika Hrvatska Nacionalni program za Rome službeno predstavlja u listopadu 2003.godine, u sklopu kojeg se predlaže osoba romske nacionalnosti koja će nositi ulogu posrednika između odgojno-obrazovne institucije i romske obitelji. Međutim, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa još u prosincu 2002. godine službeno potvrđuje opis poslova romskog pomagača.

Prema izvješću resornog ministarstva u 2004. godini bilo je zaposleno 18 romskih pomagača (Hoblaj, 2008). Najnovijih podataka o brojnosti pomagača nema, međutim, u Izvješću o provedbi Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013.-2015., za 2014.godinu navodi se da je broj tada zaposlenih romskih pomagača bio 25 (13 pomagača i 12 pomagačica). Najčešće su dio odgojno-obrazovnog sustava pojedinih zemalja, ali njihov status varira ovisno o ulogama koje imaju u sustavu. Zapošljava ih obrazovni sustav, lokalne vlasti ili nevladine organizacije. Iako se u početku zapošljavanje romskih pomagača uglavnom odvijalo posredstvom

nevladinih organizacija, danas su takvi slučajevi rijetki i glavni poslodavac je obrazovni sustav, odnosno u hrvatskom kontekstu Ministarstvo znanosti i obrazovanja (Rus, 2006).

4.1. Terminološke nedoumice

Strana literatura donosi mnoštvo različitih termina za figuru romskog pomagača koji se koriste diljem Europe. Tako se, između ostalog, spominju romski medijatori (Roma mediators), asistenti u nastavi (Roma teaching assistants), pedagoški asistenti (Pedagogical assistants), koordinatori suradnje s romskom obitelji (Roma family coordinator) i suradnici/pomagači učiteljima u nastavi (Teacher's assistant). Najčešće se koriste termini romski medijator i romski asistent. Romski asistenti svoju profesionalnu ulogu najviše ostvaruju u učionici u pružanju konkretne pomoći učenicima na nastavi, sudjelujući pritom i u organizaciji i izvođenju nastave. S druge strane, uloga romskih medijatora više je okrenuta suradnji škole s romskom obitelji i zajednicom, podizanju svijesti o trenutnim problemima romske zajednice te skretanja pažnje škole i nadležnih institucija na te iste probleme (Rus, 2004).

Koliko je terminologija neodređena govori nam i činjenica da čak i službeni dokumenti u Republici Hrvatskoj koji se tiču obrazovanja Roma i koji spominju romske pomagače nemaju ujednačene nazive. U dokumentu Nacionalnog programa za Rome (2003) i u Akcijskom planu za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020 koristi se termin suradnik-pomagač, a u Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020, u Izvješću o provedbi akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje 2013.-2015, za 2014.godinu i u Izvješću o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020., za 2018.godinu koristi se termin romski pomagač. U posljednje navedenom dokumentu koriste se čak oba termina – i suradnik-pomagač i romski pomagač. Konfuzije ne bi bilo toliko kada bi dokumenti imali različita izvorišta, međutim, sve navedene dokumente i izvješća objavio je Vladin Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.

Ako želimo uistinu profesionalizirati posao romskog pomagača, prvi korak tome je usuglašavanje zakonodavstva i službenih državnih tijela oko termina koji će se za tu profesiju koristiti. Pri pisanju ovog rada osobno se odlučujem za termin *romski pomagač*

smatrajući kako taj termin najbolje sumira opis posla romskog pomagača u kontekstu obrazovanja učenika Roma u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu.

4.2. Dispozicije i preduvjeti za postajanje romskim pomagačem u Republici Hrvatskoj

S obzirom da je jedan od aspekata djelovanja romskog pomagača komunikacija s obitelji učenika Roma, kao i mogućnost potrebe prevođenja učeniku na nastavu s hrvatskog na romski jezik, nužno je da je romski pomagač bude član romske zajednice i da govori romskim jezikom. Starčević, Dimitrijević i Macura Milovanović (2016) navode kako romski roditelji nemaju dovoljno povjerenja u odgojno-obrazovne institucije zbog njihove etnocentrične⁶ prirode, diskriminativnosti i loše kvalitete poučavanja učenika Roma. Naravno, to se jasno može povezati sa široko rasprostranjenim stereotipima o romskom odbijanju i neprioritiziranju školovanja, ali i s duboko ukorijenjenom institucionalnom diskriminacijom⁷ Roma. Stoga, navedene autorice rješenje vide upravo u figuri romskog pomagača kao „mosta“ između odgojno-obrazovne institucije i romske obitelji koji se roditeljima može lakše približiti (od primjerice pedagoga) zato što s njima dijeli zajedničku kulturalnu, nacionalnu i jezičnu pozadinu, a također može biti i odličan primjer uspješnog školovanja.

Kako bi romski pomagač posao obavljao što uspješnije, nužno je da ima određene dispozicije⁸ i osnovne vještine. Osim što mora biti član romske zajednice i govoriti romskim jezikom, vrlo je važno da bude iz zajednice u kojoj je škola smještena jer se na

⁶ Izraz suprotan kulturnom relativizmu, a označava: a) vjerovanje u nadmoć vlastite kulture i b) sklonost pojedinca ili grupe da svoju kulturu uzima kao mjerilo za procjenu drugih kultura pa druge kulture ne opaža samo kao drugačije nego i kao inferiorne (Spajić-Vrkaš, Kukoč, Bašić, 2001).

⁷ „Institucionalna diskriminacija proizlazi iz sistemskog okvira, iz zakonskih akata, politike ili prakse državnih organa i institucija, zbog čega u pravilu pogađa veći broj ljudi ili sve pripadnike neke grupe. Ona predstavlja suprotnost pojedinačnim činovima diskriminacije (koje nazivamo i pojedinačnom ili individualnom diskriminacijom) jer se odvija na razini sistema. Primjer institucionalne diskriminacije mogu biti i nezadovoljavajući propisi i institucionalna rješenja koja određenim društvenim grupama otežavaju ili u potpunosti onemogućavaju ostvarivanje prava“ (Kogovšek, Petković, 2011, 20).

⁸ „U psihologiji, pretpostavljena struktura psiholoških i tjelesnih osobina koja uvjetuje da pojedinac reagira u pojedinim situacijama na, za njega, specifičan i dosljedan način. (dispozicija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 17. 8. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15439>).

taj način se može više približiti roditeljima jer ih i poznaje. Osim što mora biti upoznat s lokalnom zajednicom Roma, važno je da je upoznat i s lokalnom zajednicom većinskog stanovništva, ali i sa školskim okruženjem u kojem radi. Uz to je važno da bude upoznat sa zakonima, pravilnicima, sustavom socijalne zaštite, pravima djece i sl.

Mora dobro poznavati kulturu Roma, njihov identitet, običaje, karakteristike i specifičnosti života, načine komuniciranja i odnošenja s drugim ljudima. Važno je poznavati romsku povijest, ali i trenutnu poziciju Roma, njihov status na nacionalnoj i europskoj razini te s kojim se izazovima kao zajednica suočavaju. Mora poznavati principe i načela medijacije i komunikacije. Medijacija se odnosi na mirno rješavanje sukoba posredstvom treće osobe, u ovom kontekstu romskog pomagača – otud u nekim zemljama i potječe termin *romski medijator*. Temelji se na pretpostavci da obje strane imaju različite stavove, mišljenja, potrebe, kulturalne pozadine i općenito vide stvari različito. Pomagač u procesu medijacije ne odlučuje tko je u sukobu u pravu te nikako ne smije zauzimati strane, već je prisutan kako bi olakšao i vodio proces komunikacije ili pak prevladao problem jezične barijere (Rus, Zatreanu, 2009).

Kako bi stvarno bili most između dviju kultura, osim što moraju ovladavati principima dobre komunikacije, iznimno je bitno da posjeduju sposobnosti interkulturalne komunikacije, kao i interkulturalnu osjetljivost i interkulturalnu kompetenciju koju možemo odrediti kao „kompleks sposobnosti potrebnih za učinkovito i svrsihodno djelovanje u interakciji s osobama koje su jezično i kulturalno drukčije od nas“ (Fantini, 2000, prema Piršl, 2014, 203) pa potrebu posjedovanja iste ne treba dalje razlagati. Posebno je važna i unutarnja motivacija za obavljanje ovog posla, pogotovo jer se romski pomagači susreću s brojnim poteškoćama i izazovima koji im mogu stvarati dodatan pritisak tijekom rada s djecom (Kyuchukov, 2012).

Naravno, uz sve osnovne karakteristike i dispozicije koje romski pomagač mora imati, nužno je da dobije i kvalitetnu izobrazbu i obuku („treening“) za obavljanje ovog posla.

4.3. Modeli izobrazbe romskih pomagača

Pregledom strane literature (Rus, 2006) možemo zaključiti kako sustavne izobrazbe romskih pomagača u Europi nema te njihov posao nije profesionaliziran, kao

što je to primjerice posao njihovih kolega učitelja. Spominju se dva oblika stjecanja kompetencija potrebnih za postajanje romskim pomagačem – profesionalna izobrazba i inicijalna (osnovna) izobrazba u instituciji nakon zaposlenja. Profesionalna izobrazba odnosi se najčešće na jednodnevne ili višednevne seminare ili pak programe od nekoliko desetaka sati u određenom periodu, a izobrazba u instituciji odnosi se direktno na stjecanje znanja „usput“ obavljajući posao romskog pomagača.

Pozitivni primjeri razvoja kvalitetnog programa izobrazbe romskih pomagača su Češka, Rumunjska i Finska. U Češkoj je razvijen program inicijalne izobrazbe za pomagače naziva *Pedagoški minimum* čiji je glavni koordinator nevladina organizacija „Nova Skola“. Riječ je o dvofaznom programu koji sadržava teorijski i praktični dio. Teorijski dio sastoji se od deset dana intenzivnog slušanja teorije iz područja pedagogije, psihologije, socijalnog rada, ljudskih prava, rješavanja sukoba, komunikacijskih tehnika, organizacije slobodnog vremena i sl. Praktični dio sastoji se od četrdeset sati boravka u obrazovnoj instituciji. Uz to, praktični dio obuhvaća i vježbe timskog rada pomagača i učitelja radi stavljanja naglaska na važnost klime u razredu, ali i pokušaja razjašnjavanja i predodjenja pomagačeve stvarne uloge u razredu te profesionalnog odnosa pomagača i učitelja (Rus, 2006).

U Rumunjskoj su obrazovne vlasti osmislile inicijalni program izobrazbe kojeg je provodio tamošnji *pedagoški fakultet*. Program se sastojao od 336 sati nastavnih vježbi za rad u učionici (*Classroom Based Training*) koje su se izvodile tijekom jedanaest tjedana, zatim 504 sata vježbi na radnom mjestu (*On the Job Training*) tijekom sedamnaest tjedana te individualnog/samostalnog učenja (Individual Learning) u trajanju od 660 sati tijekom dvadeset i osam tjedana. Za kraj je zamišljena završna evaluacija te akreditiranje u trajanju od trideset sati tijekom jednog tjedna. Cjelokupno trajanje programa zamišljeno je kroz 1500 sati, odnosno dvadeset i osam tjedana izobrazbe (Rus, 2006). Ovaj program čini se posebno kvalitetan zato što balansira dobar omjer teorijskog i praktičnog znanja. Što se tiče teorijskog sadržaja, pomagačima se nude znanja inkluzivnog obrazovanja, mirnog rješavanja sukoba, medijacije i suradnje s lokalnom zajednicom (i romskim dijelom i dijelom većinskog stanovništva), znanja romskog jezika, literature i kulture, znanja javnog nastupa i govorništva, aktivnog slušanja te znanja kako kurikulum adaptirati raznim specifičnim situacijama (zaštita djece, teškoće u razvoju, suradnja s roditeljima..). Individualno/samostalno učenje fokusirano je na samostalno

upoznavanje s legislativom, s obrazovnim politikama, s školskim resursima, razvijanje vlastitog programa rada i rasporeda, suradnja s lokalnom zajednicom, s roditeljima, nevladinim organizacijama i slično (Rus, 2006).

Finska, s druge strane, izobrazbi pomagača pristupa na alternativniji način putem tzv. *informacijskih pretinaca* koji su podijeljeni na dvanaest dijelova, a između ostalog sadrži informacije o legislativi, o pravima i odgovornostima građana, strukturama javne uprave, obrazovnom sustavu i sustavu socijalne i zdravstvene zaštite, o diskriminativnim problemima, o komunikacijskim i nastavnim metodama i sl. (Rus, 2006).

Češki model je odlično zamišljen za promicanje pozitivnih profesionalnih odnosa između nastavnika/učitelja i pomagača, međutim, ono što se u njemu ističe kao potencijalni problem je prekratki vremenski period tijekom kojeg se sluša teorija, a ne nudi se ni dodatni opis kako izgleda praktični dio. Iako finski model nudi mnogo znanja u obliku informacijskog pretinca, nedostaje mu praksa koja se prilikom opisa modela ne spominje. Najobuhvatniji je svakako rumunjski model, međutim, podatci provodi li se on i dalje nisu dostupni.

Vijeće Europe nudi i svoj model izobrazbe romskih pomagača – ROMED program, usvojen Strasburškom deklaracijom 2010.godine. Cilj je bio produbiti, učvrstiti i sistematizirati već postojeće programe izobrazbe te na konstruktivniji način iskoristiti resurse i infrastrukturu koju Vijeće Europe nudi u području zaštite i promicanja prava Roma. ROMED-om se ne nastoji zamijeniti postojeće programe izobrazbe u pojedinim zemljama, već je cilj programa nadograditi i nadopuniti nacionalne programe dodatnim alatima i mogućnostima. (Kyuchukov, 2012). Zamišljeno je da se pilot projekt najprije lansira u početnih petnaest država razvijati, među kojima su bile Bugarska, Češka, Francuska, Njemačka, Italija, Makedonija, Srbija, Kosovo i druge, prije nego se nastavi. Za odabir kandidata koji će biti uključeni u program izobrazbe postavljeni su kriteriji: moraju biti romskog podrijetla i govoriti romskim jezikom, moraju biti zaposleni na radnom mjestu koje im omogućava facilitaciju komunikacije između Roma i institucije, moraju imati ugovore o radu minimalno nekoliko mjeseci nakon završetka programa izobrazbe i podršku poslodavca da se uključi u ovaj program i za kraj, moraju sudjelovati u svim aktivnostima programa te bilježiti svoj napredak. U okviru projekta sastavljeni su i radni materijali za učenje te Etički kodeks romskih pomagača (Liégeois, 2013). U

razdoblju između 2013.godine i 2017.godine implementirana je bila i novija verzija – ROMED 2 – koja je nastala na temelju spoznaja i iskustava originalne verzije programa (ROMED, 2015). Hrvatska nije bila uključena ni u jednom razdoblju provođenja ovog programa izobrazbe.

4.3.1. Izobrazba romskih pomagača u Republici Hrvatskoj

U Hrvatskoj je za stručno osposobljavanje i usavršavanje romskih pomagača zaslužna Agencija za odgoj i obrazovanje u suradnji s Ministarstvom znanosti i obrazovanja putem raznih seminara, radionica i stručnih skupova. Među temama stručnih skupova navode se inkluzija⁹, odgojna uloga djelatnika odgojno-obrazovne ustanove u integraciji¹⁰, supervizija, sukobi u odnosima, pružanje prve pomoći i demonstriranje postupaka prve pomoći te priprema i postupanje u izvanrednim situacijama, rad s roditeljima i suradnja u školi, kompetencije romskih pomagača, zaštita osobnih podataka učenika itd. (Izvješće o provedbi nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018.godinu, 2019). Uvjeti zapošljavanja romskih pomagača postavljeni su Nacionalnim programom za Rome 2003.godine prema kojem romski pomagač mora:

- biti stanovnik naselja u kojem žive učenici Romi
- imati minimalno srednju stručnu spremu
- dobro poznavati romski jezik kojim učenici govore
- dobro poznavati hrvatski jezik.

O zapošljavanju u instituciji odlučuje školski odbor u dogovoru s ravnateljem škole. Nakon zapošljavanja romskog pomagača, potiče ga se na daljnje školovanje, a ujedno ga se u tome i podržava (Hoblaj, 2008).

⁹ „Općenito, radnja ili stanje uključivanja ili uključenosti nečega unutar određene skupine ili strukture“ (inkluzija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 17. 8. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27473>).

¹⁰ „Kompleksan proces u kojem pojedinac treba postati prihvaćen član društva, uspostaviti interakciju s drugim građanima, upoznati rad institucija u društvu prijema, biti prihvaćen i prepoznat prema svojim kulturnim specifičnostima“ (Rajković Iveta, 2019).

4.4. Dužnosti i obaveze romskih pomagača – opis posla u Republici Hrvatskoj

Uloga romskog pomagača je, najsažetije, podrška svim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa u koji su uključeni učenici Romi. Pružaju podršku učenicima, obiteljima i školi u kojoj rade. Učenicima pružaju podršku kroz direktan rad s njima na nastavi, u produženom boravku ili tijekom izvannastavnih aktivnosti. S obiteljima ostvaruju suradnju kako bi ih što više uključili u obrazovanje djece, kako bi ih mogli savjetovati kada je to potrebno, kako bi im što više približili važnost i potencijal obrazovanja, ali isto tako kako bi mogli što bolje premostiti socijalne i kulturalne razlike između obitelji i škole. Za kraj, školi pružaju podršku tako što putem njih, kao poznavatelja romskog jezika i kulture, škola može s obiteljima ostvarivati što bolju suradnju. Također, pomagači mogu biti vrijedan izvor znanja o raznim romskim, ali i općenito interkulturalnim, pitanjima koja mogu biti od velike pomoći nastavnicima, učiteljima i stručnim suradnicima tijekom rada s učenicima Romima (Moreno Lopez, Arroyo Lopez, 2014).

Možemo razlikovati i specifične zadatke i obaveze koje romski pomagači imaju s obzirom na učenika i obitelj, s obzirom na školu i s obzirom na zajednicu ili kontekst. Obaveze spram učenika i obitelji mogu uključivati organiziranje inkluzivnih aktivnosti za djecu, ali i specifičnih aktivnosti za roditelje kojima ih se što više nastoji uključiti u obrazovanje djece. Nastoji ih se i što više motivirati na sudjelovanje u školskim aktivnostima, a ponekad specifični uvjeti zahtijevaju i posjete romskog pomagača romskoj zajednici i obitelji. Pomoć učenicima na nastavi je također u ovoj sferi obaveza. S obzirom na školu najvažnije je da obavještavaju učitelje i stručne suradnike o problemima u romskoj zajednici te poteškoćama koje stvaraju barijere učenicima tijekom obrazovanja, ali i da sudjeluju u identifikaciji položaja romskih učenika unutar škole. Važno je da prijave bilo kakve oblike segregacije i diskriminacije učenika kako bi se one otklonile i razriješile, a ako se pojavi potreba, i da kontaktiraju nadležne vlasti, institucije te razne udruge. Također, u ime škole pristupaju roditeljima i predstavljaju komunikacijski most između roditelja i škole. I naposljetku, s obzirom na zajednicu ili kontekst važno je da budu aktivni promotori važnosti obrazovanja za učenike Rome u romskoj zajednici te da ju obavještavaju o svim informacijama i novostima koje se tiču obrazovanja. Nužno je i da potiču toleranciju te da osvještavaju romsku zajednicu o

važnosti ostvarivanja kontakta s većinskim stanovništvom te važnosti mirnog rješavanja sukoba, ukoliko do njega dođe (Moreno Lopez, Arroyo Lopez, 2014).

Klasifikaciju obaveza i zadataka nudi i Rus (2006) prema kojem možemo identificirati tri velika područja u sklopu kojih romski pomagači djeluju i imaju dužnosti i obaveze – rad s učenicima na nastavi, tj. sudjelovanje u nastavnim procesima, rad s učenicima i nastavnicima izvan okvira nastave te suradnja škole i obitelji. Rad na nastavi uključuje direktnu suradnju s učiteljem prilikom izvođenja nastave, pri čemu pomagač pomaže pri prevladavanju jezičnih, socijalnih i kulturnih barijera s obzirom da učenici Romi ponekad ne poznaju dovoljno dobro jezik većinskog stanovništva. Zatim, organiziraju razne obrazovne aktivnosti koje su kulturno prilagođene učenicima s kojima rade, izvršavaju upute nastavnika, pripremaju materijale za učenje, prisustvuju sjednicama učitelja te promiču interkulturalne vrijednosti i toleranciju. Rad s učenicima i nastavnicima izvan okvira nastave uključuje suradnju s učiteljima u organizaciji izvannastavnih aktivnosti, poticanje uključivanja učenika Roma u izvannastavne aktivnosti, organiziranje raznih aktivnosti u koje se mogu uključiti i roditelji učenika s kojima rade i organiziranje izleta. Važno je i da promoviraju toleranciju, interkulturalizam i pozitivnu socijalnu interakciju te da općenito rade na promoviranju i zastupanju romske kulture kako bi pružili pozitivan primjer i osnažili učenike s kojima rade. I na kraju, suradnja s obiteljima obuhvaća organiziranje sastanaka i susreta s roditeljima učenika Roma kako bi ih se što više uključilo u obrazovanje djece, s obzirom da veća uključenost roditelja najčešće podrazumijeva i bolje školske uspjehe djece. Važno je da romski pomagač pruža roditeljima sve potrebne informacije do kojih oni sami možda ne mogu doći, ali i da im prenose sve informacije vezane uz obrazovanje djece. Ponekad suradnja s roditeljima iz različitih razloga uključuje i posjet njihovom domu u romskoj zajednici. Naravno, neizostavna je i interkulturalna medijacija kojom se nastoji promovirati tolerancija i prevladavanje predrasuda između roditelja Roma i roditelja koji su dio većinskog stanovništva. Uz to, pomagač bi trebao raditi na osvještavanju zaposlenika škole o problemima Roma, o mogućim barijerama koje se pojavljuju učenicima Romima u obrazovanju te na prevladavanju predrasuda koje bi mogle postojati spram romske zajednice. Romski pomagač ima i važnu ulogu ukoliko dođe do sukoba na relaciji roditelji-škola te u tom slučaju može svojom interkulturalnom kompetencijom,

interkulturalnom komunikacijom, poznavanjem kultura obiju strana te mirnim rješavanjem sukoba smiriti situaciju i doći do njezina razrješenja.

S obzirom na sve navedene obaveze, romski pomagači mogu poslu pristupati na tri različita načina. Prvi od njih je tzv. način Trojanskog konja – pomagač je alat škole pomoću kojeg se nastoji promijeniti stavove i ponašanja romske zajednice (Kyuchukov, 2012). Postoje relativno moderne, ali postoje i vrlo tradicionalne romske zajednice koje imaju običaje i obiteljski ustroj znatno drugačiji od običaja, normi i konvencija većinskog stanovništva. Zadaća romskog pomagača nipošto ne smije biti guranje tradicionalne zajednice prema modernizaciji, a s druge strane, niti nagovaranje modernizirane zajednice na ponovno otkrivanje njihove tradicionalnosti – tako bi mogli postići samo suprotni učinak te umjesto suradnje dobiti otpor (Rus, Zatreanu, 2009). Drugi pristup odnosi se na pretvaranje romskog pomagača u aktivista romske zajednice koji predstavlja zajednicu i bori se protiv institucija za prava Roma (Kyuchukov, 2012). Ni takvim se pristupom kvalitetna suradnja ne može ostvariti jer veliku prepreku stvara pomagačev otpor spram institucije u kojoj radi i s kojom bi trebao surađivati u obrazovanju učenika Roma. Posljednji pristup je pristup pravog romskog medijatora koji razumije kako romska zajednica i zajednica većinskog stanovništva imaju različite kulturne kodove te da upravo on ima značajnu ulogu u „prevođenju“ tih kodova te u komunikaciji između te dvije strane. Također, u kontekstu ovog pristupa pomagač je nepristran, ne staje ni na čiju stranu te je fokusiran na unaprjeđivanje komunikacije i suradnje te motiviranje i romske zajednice i školske zajednice na aktivno uključivanje u interkulturalni dijalog (Kyuchukov, 2012). Upravo se posljednjem pristupu treba težiti pri stručnom osposobljavanju romskih pomagača.

4.4.1. Rad s učenicima

Najvažniji aspekt pomagačeva posla je svakako rad s učenicima. Važno je da se s učenicima razvije pozitivan odnos kojeg prati otvorena komunikacija. Djeca bolje uče ako se osjećaju sigurno i ugodno, ako im odlazak i boravak u školi ne predstavlja anksiozno iskustvo te ako na temelju pozitivnih povratnih informacija učitelja i pomagača vjeruju da imaju mogućnosti za uspjeh i napredak. Prije svega, važno je da pomagač s djecom ostvari odnos povjerenja dajući mu do znanja da su njihove potrebe i osjećaji

prepoznati i da će kroz odnos s pomagačem biti i ispunjeni. Djecu je potrebno upoznati s njihovim pravima i odgovornostima te ih je nužno poticati na donošenje vlastitih mišljenja i izbora. Pritom je važna edukacija kako svaki izbor za sobom nosi i određene posljedice čime se djecu uči odgovornosti i nastoji se smanjiti broj konflikata u koje se mogu uključivati. Pomagač može imati utjecaj i na prevenciju odustajanja od škole tako što može poticati samopouzdanje i motivaciju učenika za učenje i obrazovanje. Ako učenik doživljava samo neuspjehe u školi, njegovo samopouzdanje pada te on počinje misliti kako je neuspjeh za njega normalnost i da nije sposoban uspjeti. Slijedom događaja može razviti negativne stavove i osjećaje spram škole što može rezultirati povlačenjem, prekidom školovanja ili pak manifestiranje devijantnih ponašanja. Izrazito je bitno da pomagač daje učeniku do znanja kako vjeruje u njega i kako se upravo iz neuspjeha može puno naučiti. Važno je omogućavati situacije u kojima se učenik može osjećati uspješno, npr. poticati učenika na uključivanje u razne izvannastavne aktivnosti koje su u domeni njegovih interesa. Ukoliko pomagač prepozna bilo kakav oblik diskriminacije, segregacije ili marginalizacije učenika, dužan je to prijaviti stručnoj službi škole uz čiju pomoć može razriješiti situaciju. (Rus, Zatreanu, 2009).

4.4.2. Dokumentacija i alati u radu romskog pomagača

Posao romskog pomagača može biti znatno olakšan različitim alatima koji mu omogućavaju dokumentaciju njegovog svakodnevnog rada koje pomagač može, ali i ne mora koristiti. Ipak, dokumentiranje može imati veliku ulogu u praćenju napretka učenika, u praćenju suradnje s roditeljima, ali može imati i veliku ulogu u samoevaluaciji koja pomagaču otvara prostor za napredovanje i poboljšanje vlastitog rada. U opisu posla romskog pomagača u Republici Hrvatskoj dokumentacija nije službeno navedena, no korištenje ovakvih alata dokumentacije vidim kao veliku pomoć pri radu te predlažem nekoliko oblika dokumentiranja.

Rus i Zatreanu (2009) navode nekolicinu alata dokumentiranja, a kao najefikasniji ističu se dnevnik aktivnosti, mapu učenika i obitelji te mapu kontakata. U dnevnik aktivnosti mogu se bilježiti posjeti obiteljima, sastanci, razgovori sa suradnicima kako bi obaveze bile što preglednije. Mapa učenike i obitelji sadržava pretince s informacijama za svakog pojedinog učenika, uz informacije o obitelji. U pretince se upisuje obrazovni napredak, općenito bilješke o učeniku i njegovom boravku u školi, informacije o

eventualnim izvanrednim situacijama (konflikti, problemi..), opažanja učitelja itd.. Upisuju se i informacije prikupljene u razgovoru s roditeljima. Sve nam ovo može pomoći kako bi svakom pojedinom učeniku bilo pristupljeno na, za njega, najpovoljniji način. Ovakve mape nužno moraju ostati povjerljive te se o informacijama iz mape smije razgovarati samo s učiteljima, stručnim suradnicima i obiteljima učenika. Posljednji alat je mapa kontakata koja može sadržavati imena, adrese, telefonske brojeve ljudi s kojima pomagač surađuje. Mogu biti uključene obitelji, kolege s posla, razne udruge i organizacije te predstavnici lokalne zajednice.

4.4.3. Izazovi i prepreke posla

Ono što se može percipirati kao najveći problem pri obavljanju posla romskog pomagača je neravnopravnost pomagača i učitelja uz koju se veže i obavljanje poslova koji nisu službenu u popisu obaveza i zadataka romskog pomagača. Rus (2006, prema Tankersly, Konkova, Repiski, 2002) navodi kako postoje izvješća iz Slovačke u kojima se navodi da pomagači služe učiteljima kao dadilje koje čuvaju djecu tijekom odmora, koje čiste za učiteljima i učenicima i koje dijele obroke i hranu. Bačlija-Brajnik i Prebilič (2019) navode kako su istraživanjem koje su proveli u Sloveniji došli do spoznaja da učitelji šalju učenike Rome s romskim pomagačem izvan razreda tijekom nastavnog sata da rade i provode vrijeme u posebnoj prostoriji, produbljujući time segregaciju između Roma i većinskog stanovništva, ali i subordinaciju¹¹ romskih pomagača. Rus (2004) rješenje vidi u uvođenju tzv. „romskog inspektora“ koji će obilaziti škole te omogućavati romskim pomagačima da prijave sva neslaganja koja imaju sa školom i eventualna kršenja njihovih prava. Romski inspektor mogao bi pri zaposlenju romskog pomagača sazvati kolektiv učitelja/nastavnika, stručnih suradnika i vodstva škole i detaljno objasniti koje su funkcije i obaveze romskog pomagača kako škola ne bi proširivala popis obaveza romskog pomagača koje on ne mora po opisu svoje profesije obavljati. Uz to, objava vodiča za romske pomagače pomogla bi ih zaštititi od nagomilavanja poslova kojima se ne bi trebali baviti, a pomagala bi im u svakodnevnom poslu te evaluaciji vlastitog rada.

¹¹ „Podvrgnutost nižega položaja višemu u nekoj klasifikaciji ili hijerarhiji, podređenost; podčinjenost, podložnost“ (subordinacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 17. 8. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58586>).

Kyuchukov (2012) još spominje kako škole nerijetko iskorištavaju romske pomagače kao izliku da se izbjegne direktan kontakt s romskim obiteljima prebacujući na njihova leđa kompletnu suradnju s njima, a romska zajednica u pomagaču pak vidi neku vrstu *panaceje*¹² koja bi trebala riješiti sve probleme s kojima se Romi danas susreću što samo može dovesti do profesionalnog izgaranja te demotivacije u radu (Council of Europe, 2017). Upravo se u ovim problemima vidi potreba udruživanja romskih pomagača u neki oblik zajednice ili sindikata kako bi se razvio sustav zajedničke suradnje, razmjene znanja i iskustava te općenito podrške pri radu.

4.5. Romski pomagači u Hrvatskoj: nedovoljno istraženi ili zanemareni?

Iako romski pomagači u Republici Hrvatskoj djeluju već gotovo dvadeset godina, o njima se vrlo malo piše, a još manje istražuje. Postoji tek šačica znanstvenih tekstova ili istraživačkih radova koji istražuju ulogu i položaj romskih pomagača u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu. Dok je primjerice funkcija asistenata u nastavi za djecu s teškoćama u razvoju naširoko istraživana i u pedagoškoj literaturi bogato zastupljeno, funkcija romskih pomagača gotovo je zanemarena. Također, njihovo spominjanje u syllabusima studija pedagogije i učiteljskih fakulteta u okviru interkulturalnih kolegija nepostojano je. Nužno je da se funkcija romskog pomagača sve više istražuje, a njegova potreba sve više promiče i naglašava zbog evidentne potrebe za romskim pomagačem u hrvatskom sustavu odgoja i obrazovanja radi sve veće uključenosti učenika Roma u sustav odgoja i obrazovanja.

Kako bi se ovim diplomskim radom na skroman način doprinijelo osvjetljavanju uloge romskih pomagača u odgoju i obrazovanju učenika Roma, provedeno je sljedeće istraživanje.

¹² „Čudotvorni lijek za sve bolesti koji se spominjao već u III. st. pr. Kr. u Grčkoj. Njegovim su se pronalaženjem bavili alkemičari. – U prenesenom značenju, rješenje za sve probleme, lijek za sve“ (panaceja. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 17. 8. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46368>).

5. Istraživanje

5.1. Metodologija istraživanja

5.1.1. Problem i cilj istraživanja

Problem istraživanja je opisati ulogu pomagača na odgoj i obrazovanje učenika Roma.

Cilj ovog istraživanja bio je ustvrditi kakvu ulogu romski pomagači imaju u odgoju i obrazovanju Roma, koje su njihove svakodnevne obveze tijekom rada u školi te kakvu suradnju ostvaruju s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa – učenicima, učiteljima, stručnom službom škole (posebno pedagogom) i roditeljima.

5.1.2. Istraživačka pitanja

Tijekom procesa istraživanja, vodila sam se sljedećim istraživačkim pitanjima:

- Koji su specifični zadaci romskih pomagača sudionika istraživanja s obzirom na učenika, na obitelj i na školsku instituciju?
- Kakvu suradnju romski pomagači ostvaruje s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa te kako različiti aspekti suradnje utječu na njihov rad?
- Kakvu poziciju romski pomagači zauzima u školi te kakva je njihova uključenost u vođenju škole?

5.1.3. Način provođenja istraživanja

S obzirom na problem i cilj istraživanja primjerena paradigma istraživanja je paradigma razumijevanja koja nužno zahtijeva kvalitativni pristup istraživanju problema, dok je analiza rezultata istraživanja deskriptivne prirode. Zbog malog opsega sudionika (ali i općenito populacije romskih pomagača u Republici Hrvatskoj) u kvalitativnom istraživanju, rezultati ne mogu poslužiti kao generalizacija za cijelu populaciju romskih pomagača. Stoga rezultate istraživanja treba tretirati kao predodžbu uloge romskih

pomagača u instituciji u kojoj rade. Uz romske pomagače, u istraživanju je sudjelovao i pedagog.

5.1.4. Sudionici istraživanja

U istraživanju su sudjelovala dva romska pomagača koja rade u Osnovnoj školi Macinec te jedan pedagog koji radi u Osnovnoj školi Đurđevac. Iako pedagog ne radi u istoj školi kao i romski pomagači te s njima ne surađuje, tijekom svog radnog iskustva imao je prilike raditi s romskim pomagačima. Sudionici će za potrebe ovog istraživanja ostati anonimni, no dodijeljene su im anonimne oznake radi lakšeg raspoznavanja prilikom analiziranja rezultata istraživanja – prvi ispitani romski pomagač bit će RP1, drugi ispitani romski pomagač bit će RP2, dok će pedagog ostati pedagog.

Svi ispitanici imaju više od petnaest godina radnog iskustva i muškog su spola, a romski pomagači rade u razredima samo s romskom djecom, s obzirom i da je to škola koja ima većinski udio romske djece. Kontaktirani su putem E-mail adresa radi dogovora o načinu provođenja istraživanja tijekom srpnja 2020. godine. Istraživanje je provedeno u srpnju i kolovozu iste godine.

5.1.5. Postupci i instrumenti istraživanja

Za dobivanje podataka u istraživanju korišten je postupak polustrukturiranog individualnog intervjua provedenog telefonskim putem i putem E-maila.

Polustrukturirani intervjui kombinacija je strukturiranog i nestrukturiranog intervjua prilikom kojeg istraživač/intervjuist ima sastavljen koncept glavnih pitanja pomoću kojih usmjerava sugovornika tijekom intervjua, a postoji i mogućnosti postavljanja mnoštva potpitanja koja se javljaju ovisno o tijeku i sadržaju razgovora (Stanić, 2015).

Sudionicima je prilikom prvog kontaktiranja i upoznavanja stavljen na izbor način provođenja intervjua (telefonski ili pismeno putem E-maila), ovisno o osobnim preferencijama. Oba romska pomagača odlučila su se za razgovor putem telefona, dok je pedagog na pitanja odgovarao putem E-maila. Također, oba romska pomagača pristala su na snimanje razgovora diktafonom. Telefonski intervjui trajali su između 35 i 50 minuta.

Intervju s prvim pomagačem proveden je 27. srpnja 2020., a s drugim 5. kolovoza 2020. Intervju s pedagogom proveden je 25. srpnja 2020. godine.

Primjereniji način provođenja intervju bio bi uživo kako bi se tijekom intervju mogla pratiti i neverbalna komunikacija sudionika, ali i kako bi se mogli uživo vidjeti uvjeti i kontekst rada sudionika istraživanja. Međutim, zbog propisanih mjera socijalnog distanciranja tijekom kojih je istraživanje provedeno, ali i zbog vremenskog perioda (ljetnih praznika), najsigurnije i najprimjerenije provođenje intervju bilo je putem telefona ili E-maila. Broj sudionika je, također, zbog opisanih kontekstualnih uvjeta bio manjeg opsega od prvotno planiranog.

Instrumenti provedenog istraživanja bili su sama istraživačica te protokoli intervju koji su sadržavali u prosjeku desetak pitanja. Pedagog je odgovorio na sva pitanja koja su mu bila poslana na E-mail adresu, međutim, romski pomagači su odgovorili na većinu pitanja, ali ne na sva. Također, postoje pitanja na koja je odgovorio prvi pomagač, a drugi nije, i obrnuto, što je za ovakav tip intervju potpuno normalno, s obzirom na otvorenost i fleksibilnost razgovora. Pitanja za pedagoga i za romske pomagače razlikovala su se s obzirom na njihove uloge u odgojno-obrazovnom procesu te specifičnosti njihova rada.

Pitanja za pedagoga bila su sljedeća:

1. Možete li se ukratko predstaviti? Kako se zovete? Koliko imate godina? Koliko dugo radite kao pedagog? Koliko dugo radite u trenutnoj školi?
2. Kako Vi svojim radom podupirete rad romskog pomagača te kakvu suradnju ostvarujete?
3. Kako Vi kao pedagog uključujete romskog pomagača u rad škole i njezine aktivnosti? Jesu li romski pomagači službeno dio školskog nastavnog kolektiva? Sudjeluju li na vijećima te jesu li uključeni u donošenje odluka koje se tiču škole, učenika i svih zaposlenika?
4. Primjećujete li napredak u obrazovnom razvoju učenika Roma otkad romski pomagač radi s njima?
5. Uočavate li smanjenje kontakta između roditelja i učitelja otkad romski pomagač radi u školi, s obzirom na njegovu ulogu komunikacijskog posrednika između roditelja i učitelja?

6. Primjećujete li pojačanu komunikaciju između romskog pomagača i učenika Roma pri čemu komunikacija između učenika Roma i učitelja te učenika Roma i ostalih učenika opada? Smatrate li da to vodi slabijem usvajanju većinskog (u ovom slučaju hrvatskog) jezika, ako pomagač i učenik komuniciraju samo na romskom jeziku?
7. Postoje li načini praćenja i evaluacije rada romskog pomagača? Ako da, tko to provodi i evidentira te kako teče proces evaluacije?
8. Uvidate li vi kod romskih pomagača u Vašoj školi kvalitetan rad ili ste primijetili neke nedostatke te mogućnosti za napredak i poboljšanje rada? Smatrate li da obrazovanje učenika Roma „trpi“ ako su romska djeca „ostavljena“ romskim pomagačima, dok učitelji rade s ne-romskom djecom?
9. Jeste li upućeni u izobrazbu romskih pomagača? Smatrate li da ih se adekvatno priprema za njihov rad ili su potrebne promjene k unapređenju izobrazbe? Ako da, kakve promjene?

Pitanja za romske pomagače bila su sljedeća:

1. Možete li se ukratko predstaviti? Kako se zovete? Koliko imate godina? Koliko dugo radite kao pomagač? Koliko dugo radite u trenutnoj školi? S koliko djece radite?
2. Kako je izgledala izobrazba/obuka za pomagača? Možete li opisati u nekoliko rečenica kako/gdje/koliko dugo je obuka trajala?
3. Kakav je tijek zapošljavanja romskog pomagača?
4. Koje su vaše obaveze i zadaci u sklopu rada u školi?
5. Što vidite kao najveće blagodati Vašeg posla?
6. Postoje li neke poteškoće s kojima se susrećete na dnevnoj bazi tijekom vašeg rada ili neki izazovi koji od Vas zahtijevaju dodatan napor?
7. Postoje li neke obaveze/poslovi/zadaci u sklopu Vašeg posla koje vidite kao teško izvedive ili neizvedive u svakodnevnoj nastavi?
8. Kako teče suradnja s roditeljima učenika s kojima radite?
9. Što vidite kao najveću prepreku kvalitetnoj suradnji roditelja Roma i škole?
10. Uvidate li pojavu da učitelji zanemaruju učenike Rome tijekom nastave zbog toga što ste Vi s njima na nastavi? Dolazi li tako do produbljivanja razdvojenosti

između učenika Roma i ostalih učenika zbog zatvorene cjeline romski pomagač-učenik Rom? Ili razdvojenost i distanca uopće ni ne postoje?

11. Vežete li se emocionalno za djecu s kojima radite i postajete li prebliski s njima i njihovim obiteljima? Ako da, kako to utječe na Vaš rad s njima i smatrate li da Vam to pomaže ili odmaže u poslu? Ako ne, kako kontrolirate distancu?
12. Imate li prilika, zajedno s učenicima s kojima radite, obogatiti nastavu romskim sadržajima (kulturom, glazbom, književnošću, običajima i sl.)? Njeguje li se različitost u razredu/školi?
13. Proučavate li odnose između učenika Roma i ostalih učenika u razredu? Možete li ukratko opisati kakvi su te što mislite kako Vi kao romski pomagač možete utjecati na njih?
14. Smatrate li da Vaša prisutnost na nastavi dovodi do pretjeranog oslanjanja na vašu pomoć? Koncentrira li se tako njihova komunikacija samo na Vas pri čemu dolazi do zanemarivanja komunikacije s ostalom djecom i učiteljem? Ako da, vidite li u tome prepreku usvajanju većinskog jezika?
15. Kakva je Vaša suradnja sa školom u kojoj radite? Jeste li zadovoljni vlastitom uključenošću u rad škole? Na koji način još, osim putem direktnog rada s učenicima, doprinosite radu škole?
16. Kakvu suradnju ostvarujete s učiteljima? Vide li Vas u razredu kao „višak“, vide li Vas kao vrijedni „dodatak“ ili Vas u razredu uopće ne doživljavaju?
17. Kako i na koji način surađujete sa školskim pedagogom? Pomaže li Vam pedagog na neki način u svakodnevnim obavezama? Daje li Vam dodatne informacije o učenicima s obzirom da ipak niste s njima u cijelosti njihova boravka u školi?
18. Suradujete li s nekim romskim udrugama? Ako da, kako? S kojim udrugama? Kako Vaša suradnja s udrugama doprinosi svakodnevnom radu s romskim učenicima?
19. Suradujete li s drugim romskim pomagačima i postoji li kakvo udruženje svih romskih pomagača u državi?

U prilogima (prilog 2. i prilog 3.) priloženi su potpuni protokoli intervjuja za pomagače i za pedagoga.

5.1.6. *Analiza podataka*

U kontekstu paradigme razumijevanja analiza podataka nužno je deskriptivne prirode, pri čemu se problem (fenomen) koji se istražuje nastoji shvatiti produbljeno i u njegovoj cjelovitosti (holistički). Ono što svakako predstavlja izazov je pretvorba rezultata istraživanja u deskriptivne informacije, s obzirom da pretvorbu provodi sam istraživač koji u proces interpretacije podataka nužno unosi subjektivnost zbog vlastitih vrijednosnih sudova te vlastitog razumijevanja sudionikovih odgovora (Mužić, 2004).

U korelaciji s istraživačkim pitanjima, informacije prikupljene intervjuima analizirat će se kroz četiri dimenzije:

- dužnosti i obaveze romskih pomagača
- suradnja romskih pomagača s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa
- pozicija romskih pomagača unutar odgojno-obrazovne institucije
- razmišljanja i stavovi romskih pomagača o odgoju i obrazovanju učenika Roma.

Prilikom planiranja i sastavljanja nacрта istraživanja te sastavljanja protokola istraživanja, pitanja nisu eksplicitno propitivala o stavovima i zapažanjima romskih pomagača o odgoju i obrazovanju učenika Roma. Međutim, s obzirom na fleksibilnost polustrukturiranog intervjua i mogućnost proširivanja pitanja prvotno isplaniranih u protokolu intervjua, iz odgovora sugovornika dali su se iščitati stavovi koje romski pomagači imaju općenito o obrazovanju romskih učenika u Hrvatskoj, ali i o nedostacima i mogućnostima unaprjeđenja istoga. Dakle, kao rezultat polustrukturiranog intervjua dobio se bogatiji uvid u položaj romskog pomagača te se perspektiva njihova viđenja odgoja i obrazovanja učenika, kao i njihova pozicija u tom procesu, jasnije iskristalizirala.

5.2. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

5.2.1. Dužnosti i obaveze romskih pomagača

RP1 za početak kratko i jasno navodi kako su oni direktan most između škole i obitelji.

Uloga romskog pomagača, to je jedan veliki most između učitelja, škole i roditelja.

Na pitanje o općenito njihovim zadacima u radu s učenicima, RP1 navodi kako najviše djeci pomaže u prevođenju s hrvatskog jezika na romski, s obzirom da popriličan broj djece ne razumije dobro hrvatski.

Neka djeca ne razumiju savršeno dobro hrvatski.. I sad tu učiteljica fino, pedantno, precizno objasni, a dijete kao dijete gleda kao tele u šarena vrata... a mislim, nikad nije bio van geta, prvi put. I sad dijete gleda čudno.. pa ako mene ne razumije kad mu ja moram ponoviti pet puta romski... Ako mene ne razumije.. pet puta mu ja to objasnim po romski i mene ne razumije.. pa zar je čudno onda što ne razumije hrvatski?

Osim što prevodi djeci s hrvatskog na romski, prevodi i učiteljici s romskog na hrvatski. Također, na pitanje oslanjaju li se djeca previše na njega i njegovu pomoć kada je prisutan nastavi odgovara kako se nije susretao s tom pojavom te kako su djeca uglavnom prilično samostalna.

Ne, ne. Mislim da su djeca inače jako inteligentna i djeca su jako pažljiva. Dok ja nešto objasnim.. znači, ja ne objasnim samo jednom djetetu, ja objasnim cijelom razredu i onda sva djeca fokusiraju se na mene. E onda ja objasnim učiteljici pa onda učiteljica objasni njima, tako da .. znate djeca su jako mudra, jaka i znate ono.. znaju svoju koncentraciju podijeliti – koliko meni posveti toliko i učiteljici.

O ulozi u svladavanju hrvatskog jezika i prevođenju govori i RP2, a dodaje i dužnosti vezane uz svladavanje nastavnog gradiva.

... znači pomoći učenicima pri svladavanju hrvatskog jezika, nastavnog gradiva te izvršavanja školskih obaveza...

RP1 napominje i kako pruža podršku samim svojim prisustvom pa je djeci lakše, pogotovo na početku prvog razreda, jer uz sebe imaju nekog poznatog s kim dijele neke zajedničke karakteristike.

...djeca su nekako malo opuštenija, fleksibilnija i sigurnija .. nemaju oni nikakav sad tu strah, da se razumijemo, kada sad dođe učiteljica pa ćemo svi sad padat u nesvijest .. nije to. Ali djeca osjećaju neki klik, znate onaj pozitivan klik „e došao je RP1, sve će biti dobro“.

Dodaje i kako je podrška i samoj učiteljici jer ona može računati na njega da će djeci objasniti sve što im ona ne može zbog barijere jezika ili pak nekih kulturnih barijera. Ističe i kako je vrlo važno da budu fleksibilni u smislu snalaženja u svakodnevnim situacijama koje mogu biti iznenadnog karaktera.

Da, da, da, upravo to. I to je jedna pozitivna podrška, ali ta podrška pomaže i učiteljici i meni i djeci.

Jer gledajte, mislim da jedna učiteljica koja je Hrvatica, koja je završila Učiteljski ili, ovaj fakultet za odgajateljicu... sad kad ona dolazi u jedan čisti romski razred.. „e pa sad se ti snađi, e sad ti budi filozof pa ti sad radi s tom djecom“. Naravno, mi smo tu pomagači koji jednostavno pomažemo i učiteljici i djeci i roditeljima. I mislim da je to jako dobro osmišljeno što smo mi asistenti, pomagači u nastavi jer pomažemo ne samo učiteljima, pomažemo i učiteljima i djeci, a i roditeljima pomažemo. Tako da smo tu vrlo fleksibilni i vrlo, vrlo, vrlo aktivni tako da uloga romskog pomagača ima i neku svoju ulogu i ima neku svoju težinu.

RP1 navodi i njihovu značajnu ulogu za vrijeme obustave nastave zbog pandemije korona virusa u proljeće 2020. godine. Morali su obilaziti učenike provjeravajući obavljaju li oni svoje obaveze za školu. Također, navodi i podršku UNICEF-a koji je četvero romskih pomagača koji rade u Osnovnoj školi Macinec opremio laptopima kako bi njihova podrška učenicima Romima bila kvalitetnija u vrijeme kada s njima nisu mogli raditi uživo u školi.

Za vrijeme korona virusa, imali smo... znate da je taj korona virus obustavljao nastavu, ali ne samo nastavu, ne samo školu, nego mnogo toga se obustavilo u državi. Evo, ovim putem, ja se zahvaljujem UNICEF-u, gospođi R koja se

pobrinula da mi romski pomagači u toj teškoj situaciji... evo nama je dodijeljen i laptop. Evo, UNICEF je naš trud i naš rad romskih pomagača.. znači UNICEF je prepoznao da i nama treba neka aparatura jer je bila i online nastava, pa onda i roditelji i mi pomagači doma smo mi to radili jako mukotrpno, mogu Vam reći da je to bilo jako mukotrpno, da je to bilo turbulentno i da to je bilo nešto... Vi morate obići četiristo djece, kad Vi morate obići od prvog do četvrtog, od petog do osmog pa si malo zamislite da nije to lako.. dobro nas ima četvero pomagača.

RP2 o obavezama romskih pomagača ističe sljedeće:

A gle, što se tiče posla, na poslu se mora raditi ono što se kaže, ono što je zahtjevno od strane učiteljica i od strane ravnateljice. Znači bit je u tome da imamo što više informacija o roditeljima, ponašanje, nedostatak djeci što se tiče pribora, radne bilježnice, higijena, kak' bi Vam rek'o, briga djeteta. Da se ponašaju djeca na satu, ponašanje djece u autobusu i tako. Znači razgovor, suradnja.

RP2 opisao je i obavezu romskih pomagača da prate učenike Rome na putu od kuće do škole i od škole do kuće. Navodi kako romski pomagači putuju s djecom u autobusu iz romskog naselja u kojem žive (i pomagači žive u istom romskom naselju kao i učenici), doprate jednu grupu u školu pa se vraćaju po drugu i tako dok svi učenici ne stignu do škole.

E ovako, znači dok dođe autobus, autobus u romsko naselje Parag, tamo mi stanujemo i tamo mi čekamo autobus, znači ide se u dvije ili tri grupe. Znači prvo ide mala škola ili od prvi do četvrti i tako. Ne možemo svi stat' jer su dva autobusa, a njih ima puno, preko tristo i nešto, četiristo, gotovo četiristo djece. Znači dođe autobus, ukrcamo ih koliko već ide pedeset i nešto u autobusu i onda se opet vraćamo i opet u školu, s time da ih u školi već čeka učiteljica ili učitelj koji su dežurni. Znači to ne bi trebalo biti nikakvih problema jer dođe autobus. (...) Kad im završava četvrti sat opet se vraćamo i odmah pokupimo djecu koja imaju DOP [dopunsku nastavu] i igre, nekakve društvene igre i tako nešto, sve se to odrađuje.

RP2 još navodi i obvezu praćenja pohađaju li učenici nastavu te pohađaju li je redovito.

Znači i još onda nadzirati redovitost pohađanja nastave.

RP2 dodaje i kako treba znati granicu gdje njihova uloga romskog pomagača prestaje. Njihova uloga jest suradnja s roditeljima i obitelji općenito, ali nije uplitanje u odgoj i u obiteljske probleme i situacije.

Ne, tu se mi nemamo šta miješati kao romski pomagači onda bi stvarali probleme, onda bi rekli to nije tvoje dijete, ti ne znaš kako živim u ovoj kući. Tu se znači pedagogica ili psihologinja ili sa ravnateljicom u suradnji s Centrom za socijalni rad.

Na postavljeno pitanje o uključivanju romske kulture i romskih sadržaja u nastavu RP1 odgovara s mnogo frustracija. Navodi kako da ne postoji prisutnost romske kulture u nastavi ili izvannastavnim aktivnostima, ali kako je potreba za takvom praksom evidentno potrebna, barem u obliku uvođenja izvannastavne aktivnosti folklora.

...to je definitivno romska škola. Mislim da i ministarstvo [obrazovanja] bi se trebalo time pozabaviti. E gospodo draga, kad je već ovo romska škola.. ajmo, ne znam.. kurikulum.. mislim da bi se nešto po tom pitanju trebalo dogoditi i odvijati. Mislim da ne bi bilo loše, izborni predmet dva sata tjedno romski jezik, kultura, običaji.

A neće proći, neće moći. A gledajte da se mene pita... ja bih to volio prezentirati ministrici, ali ja bih stvarno volio sjesti s njima i popričati... ja bih tu mogao pričati i danju i noću, ali ako nema sluha, ako nema interesa, ako nema volje, ako nema ambicije... ode sve u zrak.

A ne samo da se može, kako ste i Vi rekli, kroz nastavu redovno, normalno, nastava je nastava i idemo. Ali stvarno ne bi bilo loše i ne bi bilo ništa negativno mjesečno dva, tri sata kultura, običaji, nekakav romski folklor... kada nam netko dolazi, kad nas netko posjeti... da nešto imamo prezentirati, da nešto imamo pokazati, da ostavimo jedan pozitivan primjer i da se netko ugodno osjeća, da netko kaže i da se priča „evo mi smo gostovali u OŠ Macinec, pa ovi Romići su nas fino, pedantno, kulturno, nešto neprocjenjivo... dali su sve od sebe“... da netko iz tog kraja ode s osmijehom, s radosti, s veseljem i da se dugo pamti. Ali nažalost.... od toga... ništa.

Na pitanje o nekim preprekama u poslu ili teškoćama s kojima se susreću, oba pomagača kao jednu od većih poteškoća u radu navode njihovu suradnju s roditeljima u kontekstu škole.

(...) vjerujte mi nije lako raditi s roditeljima. S djecom možemo nekako, imamo problema i s djecom, znate sad bi lagao da je sve sjaj i da sve blješti, to ne mogu reći, to nije istina. Realna situacija je da imamo problema i s djecom i s roditeljima. A gledajte, kako da Vam objasnim, snađemo se nekako, snađemo se nekako, je da je teško, ali moramo naći i neki izlaz da jednostavno taj problem i rješavamo. (RP1)

A gle, izvedivo je sve, a teško je, zavisi od kakvog posla dobivamo, što treba, ali najbitnije je to da je škola u pitanju. Najteže je razgovor kad mora doći u školu, na primjer na sastanak, na roditeljski sastanak. To je nama najveći problem jer se poziva puno roditelja. (...) Što se tiče unutar naselja ne, što se tiče samo tih sa školom. Na primjer roditeljski sastanak to nam je najveći problem, mali odaziv ima. (RP2)

S druge strane, oba pomagača spominji i emocionalnu povezanost koju ostvaruju s učenicima Romima.

Gledao sam ja te učitelje.. ma bjeeeži neće se to meni dogoditi. A sad vidim da se takve stvari dešavaju i meni. I mislim da je to ljudski i mislim da je to po meni prirodno, evo ljudski i prirodno. I jako sam se navezao i na djecu i na posao i ne znam je li bih bio spreman mijenjat posao. Ja ga sad trenutačno ne bih .. jer nekako sam se previše ugniježdio tako da.. ne znam, da mi netko nudi nekakav posao.. definitivno mislim da ne bih. (RP1)

A gle, taj rad treba djecu zavoljeti i djeca kak djeca, ima i dobrih ima i loših. I tvoj je narod, tvoj je krv i to je to. (RP2)

Gle, jedino me pogađa kad na primjer stručna osoba nešto mu kaže da mora napraviti dobro za njega, a ne može zbog roditelja, razumijete. A ne može se, kak bi Vam rek'o, šteta za njega. Hoće, ali ne može, nešto ga zaustavlja, razumijete, ili roditelji ili... (RP2)

Slušajući ih kako pričaju o poslu te odnosu s učenicima, može se zaključiti i kako posjeduju iznimnu unutarnju motivaciju za obavljanje posla romskog pomagača te kako su s djecom poprilično povezani.

Gle, jedino me pogađa kad na primjer stručna osoba nešto mu kaže da mora napraviti dobro za njega, a ne može zbog roditelja, razumijete. A ne može se, kak bi Vam reko, šteta za njega. Hoće, ali ne može, nešto ga zaustavlja, razumijete, ili roditelji ili... (RP2)

Da, ja to radim s ljubavlju. Tu je definitivno ljubav u pitanju, a ako nema ljubavi.. nemamo se o čemu razgovarati. Ja volim taj posao, izuzetno ga cijenim i obožavam ga. Meni, vjerujte mi, kada idem na posao.. tamo se ja obnavljam, punim baterije.. i tamo se nekako ja regeneriram. Meni je vikend dosta, meni sad ovaj godišnji odmor ubitačan, već mi je dosta, već mi je kufer pun. Kad čujem ljude „joj ponedjeljak“... a ja živim za ponedjeljak. To je više od posla, to je poziv. Bilo je i loših dana i negativnih dana, pamtim i loših dana, ali znate.. ono što me ne ubije to me ojača. Glavu gore, idemo dalje. (RP1)

Na pitanje o važnosti romskih pomagača u nastavi, njihovom utjecaju na odgoj i obrazovanje učenika Roma te kvaliteti njihova rada, pedagog ističe kako je njihova važnost značajna. Uviđao je kod učenika Roma značajne napretke i u učenju, ali i socijalizaciji. Također, veliku važnost pridaje i pomagačevim angažmanima oko uključivanja djece u izvannastavne aktivnosti, ali i u motiviranju na rad i učenje.

(...) romski pomagač pratio je upute učitelja što se tiče sadržaja, obrazovnih tema, metoda rada. Radilo se na individualizaciji i diferencijaciji rada.

Vrijednost romskog pomagača je u individualnom pristupu u radu s učenicima Romima, posebno na dopunskoj nastavi, oko izvršavanja domaćih zadaća. Zajedničke aktivnosti u razrednom odjelu učenici su uglavnom samostalno izvršavali bez pomoći romskog pomagača. Rad romskog pomagača ocijenio bih kao pomoć učitelju u radu s učenicima, a posebno na usmjeravanju učenika Roma na sadržaje rada, usmjeravanje pažnje na aktivnosti i poticanje na komunikaciju s učiteljima i ostalim učenicima.

Da, svakako je bilo pomaka u radu s učenicima Romima, redovito su dolazili na nastavu, više su sudjelovali u dopunskom radu, a neki su se uključili i u izvannastavne aktivnosti. Najveća pomoć bila je u radu s učenicima prvog razreda i to oko usvajanja hrvatskog jezika. Romski pomagač uključio se u motiviranje učenika Roma za njihovo sudjelovanje u zajedničkim školskim priredbama. Također je jedan dio proveo u suradnji s učiteljima u malim socijalizacijskim skupinama u kojima su učenici Romi svladavali socijalne vještine.

5.2.2. Suradnja romskih pomagača s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa

5.2.2.1. Suradnja s roditeljima

O suradnji s roditeljima RP1 govori u kontekstu slanja obavijesti roditeljima o stanju u školi, u kontekstu pozivanje na roditeljske sastanke, obavještavanja o eventualnim problemima, ali i rješavanja istih.

Roditelje ja moram obavijestiti da mora se pojaviti na roditeljskom sastanku, da se mora učiteljica ili razrednik konzultirati sa roditelj. Zna, dijete radi probleme ili dijete ne želi učiti jednostavno.. onda ga škola prijavljuje Centru za socijalnu skrb i naravno, mi onda obiđemo roditelje, mi nosimo poziv, škola šalje poziv, osobno mi pomagači nosimo, mi ih lijepo, kulturno, pedantno molimo da se pojave. Zna, zna se i pojaviti, zna se i ne pojaviti, zna se i natezat i onda ako u slučaju da se ne pojavi onda se tu uključuje i Centar, a ja dalje u Centar ne ulazim, oni to rješavaju jer to nije u mojoj domeni.

Na pitanju o eventualnim problemima s roditeljima i o preprekama u suradnji s njima, RP1 odgovara kako im uglavnom nije teško surađivati s roditeljima jer je uglavnom riječ o mladim i informiranim roditeljima, ali da zna biti i problemskih situacija u koje se onda uključuju i stručne službe škole, a moguće i Centar za socijalnu skrb.

Pa ne, ne, ne, nema nikakve prepreke, nema. Gledajte, mi smo tu onako.. a gledajte, znate sad jedna generacija, recimo jedna generacija osamdesetih, generacija osamdeseta/devedeseta. To su mladi roditelji, to su školovani roditelji, pametni roditelji, ima nekih filozofa, dapače, Bože moj sad bi ja rekao da to nije istina. Nemamo mi sad tu neku generaciju roditelja šezdesete/sedamdesete,

mislim tih generacija mi više roditelja nemamo. Znači osamdeseta, devedeseta, čak tu i imamo devedesetpeti, devedesetšest, devedesetsedmi, devedesetosmi, dvije tisućite imamo generaciju. Tako da tu su ljudi djece koji su školovani, obrazovani, pa neke stvari i kuže i nije toliko teško s njima ni komunicirati, donijeti neke pozitivne rezultate, nekakav dogovor, nekakav kompromis, makar znaju neki otežavati situaciju, stvarati nekakvu konfuziju. Ali, gledajte, škola je škola, učitelji su učitelji i mi se moramo nositi s time i mi to moramo prihvatiti jer uvijek je roditelj upravo, na kraju krajeva. Dijete i roditelj uvijek su u pravu i mi smo ti, mi smo ti, znači djelatnici te ustanove koji moraju klonuti s glavom i klimat s glavom da tako je, tako je. Jer gledajte, ako mi idemo s njima u okršaj, da, nikad nismo išli protiv nikoga kontra, rijetki slučajevi su, zna se desiti gdje jednostavno moramo nešto poduzeti, ali onda to ne da se samo škola uključi, nego se uključi onda i Centar [za socijalnu skrb] i radne ustanove i na tom nivou se onda nekako i rješava.

RP2 jasno naglašava kako s roditeljima kada su u naselju jako dobro surađuje i kako je s njima u dobrim odnosima, ali kada ta suradnja teče putem škole (roditeljski sastanci, informacije i sl.) tada se javljaju poteškoće.

Što se tiče unutar naselja ne, što se tiče samo tih sa školom. Na primjer roditeljski sastanak to nam je najveći problem, mali odaziv ima.

RP2 dodaje, na pitanje o utjecaju njihove suradnje s roditeljima na uspjeh učenika u školi, kako sve ovisi od roditelja do roditelja – loša suradnja i nemarnost roditelja utječu negativno, a zalaganje i dobra suradnja pozitivno na uspjeh djeteta.

Kako 'ko šta shvati. Ima i nema. Zavisi od roditelja. Znači ja mogu ili učitelji ili ravnateljica da mu kažu u vezi djeteta ponašanje, odgoj ili na primjer bilježnice, pribor i to, sve je to dobro, sve obećaje dok nas sluša, a dok dođu doma već je drugačija tema. (...) Da, svaki mora znati što mora imati učenik na nastavi, a očito da ne može, mislim može se, ali očito da im je to prepuno.

Također, RP2 navodi i kako uspješna suradnja s roditeljima utječe pozitivno i na disciplinu učenika, kao i na njihov odnos prema radu, učiteljicama i romskim pomagačima (konkretno njemu).

Ja ako surađujem s roditeljima i kad ja pričam problem djece što je u pitanju na primjer, onda ja i roditelji pred njima nađemo problem šta je.. e i onda mene poštiva taj učenik jer zna što se dešava doma ako neće me poštivati i da se više to ne ponovi. Znači kad mene ima, on mene poštiva i ne može ništa napraviti ono nešto što nije u vezi škole jer zna strah od roditelja. Da se treba, kak' bi Vam rek'o, treba jednostavno mene poštivati. Jer ako me neće poštivati ja odmah isti dan, isti trenutak, na primjer, idem kod roditelja i kažem „mi smo se dogovorili to, to i to zašto tvoj mali neće poštivati to“. E i tu onda nastane dobra suradnja s roditeljima i s djecom. A opet taktika zavisi od djeteta da li hoće ili neće, je l' ima straha od roditelja ili nema, da li hoće ići, na primjer, završiti osnovnu školu ili neće.

Ehm, tako je, jer s time završavaju osnovni razred. Znači roditelji moraju znati da li bit će nešto ili neće biti. Mislim ja ne znam, vjerujte mi ili ono gledam kroz prste ne zanima me, razumijete me? I onda to dijete prepozna i njemu se ono kak' bi rek'o fućka. Jer većinom od nas ne znam dvije tisuće ili nešto imamo ovdje ljudi, djece, ovo ono, to je veliko naselje, od njih jako teško nešto da završimo školu, jako malo pa nije ni u interesu da nešto završi. (RP2)

O suradnji s romskih pomagača s roditeljima učenika Roma pedagog ima samo riječi pohvale.

Roditelji učenika Roma više su dolazili u školu, potaknuti romskim pomagačem bili su susretljiviji u suradnji sa školom, otvoreniji za razgovor oko odgoja i obrazovanja djece.

Naravno, riječ je o drugoj školi pa je odgovore pomagača i pedagoga teško pomiriti te ih je nužno promatrati odvojeno, u vlastitim kontekstima.

5.2.2.2. Suradnja s učiteljima

Osim što surađuju s roditeljima, romski pomagači surađuju i s učiteljima. O suradnji s učiteljima/učiteljicama pomagači su imali štošta za reći.

RP2 navodi kako zajedno s učiteljima prati napredak učenika, ali i brine o radnim i higijenskim navikama učenika Roma.

Zajedno sa učiteljima i stručnim suradnicima redovito pratiti napredovanje učenika. I zajedno sa učiteljima i stručnim suradnicima razvijati radne i higijenske navike kod učenika te razvijati vezu između roditelja i škole.

Temeljem frustracije kojom su o suradnji pričali, ali i općenito oblikovanjem priče o toj temi, može se zaključiti kako je njihova suradnja s učiteljima uspješna, ali samo što se tiče konkretnih obaveza koje imaju tijekom rada. Što se tiče suradnje učitelja i pomagača na odnosnoj razini, kvaliteta odnosa ni suradnje nije najbolja. Iz odgovora romskih pomagača evidentno je da učitelji vide pomagače sebi inferiornima. Gledaju ih „s visoka“, slabo poštuju, ne vide ih kao ravnopravne kolege, a ispoljavaju se predrasude prema njima – prema RP1 zbog razine obrazovanja, a prema RP2 zbog pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini. U nekim primjerima odnošenja može se prepoznati i očita diskriminacija.

A sad, sa svim kolegama, nas ima sedamdesetak djelatnika, sa svima nisam u nekim super kontaktima i odnosima. Radim savršeno odgovorno i profesionalno svoj posao, a sad znate ima sto ljudi i sto čudi, ali to me u životu znate ono... (...) Znate ono, onako vidim, danas kad idemo na Internet na Google, baš Google ili Facebook ili You Tube ili Chrome ne pita Vas jeste li fakultetski obrazovani. I onda ja sam neke stvari primijetio i uočio... pojedinim djelatnicima skidam kapu, zaslužili su taj fakultet.. ali pojedinima ne. Džaba im taj fakultet jer ako oni ne znaju čarobne riječi oprost, molim, hvala, mislim da... s time sam sve rekao. Džaba im sve ostalo, a znate ono onako se čude.. došao je cigo iz jednog geta i pokazao svoju kvalitetu i rad i ponašanja i discipline i kulture i pedantnosti i jedno kvalitetno, vrhunsko ponašanje.. ono, onako.. a imao sam i od koga da učim, imao sam od koga da učim. (RP1)

...čak sam dobio i packe oko toga da ne igram previše ulogu učitelja, nego pomagača. Jer gledajte, kada ste vi negdje.. kako da Vam velim.. šesnaest godina, nije to malo. I onda kad vidite, i onda kad vi polovite konce, kad vi polovite konce nekih stvari .. i onda ovaj kaj je fakultetski obrazovan.. i onda izvlači iz mene nešto.. haha meni je to malo i smiješno, ali ja imam to pravo reći .. nešto kvalitetnije izvlači iz mene. I onda si ova misli pa gle ovaj nije fakultetski obrazovan.. a mislim halo? Jer sam par puta dobio packe, packe sam dobio ja

sam teta u razredu, a ne ti. Pa dobro pa neću vam ja uzeti tu titulu, ja vam tu titulu ne mogu uzeti. A sad, s vremenom tih silnih godina ja sam pokupio od vas ono što najbolje ste nudili. I mislim da čovjek svjestan .. i taman da se i ne pokupi, a ako ti šef naređuje što i kako se mora raditi i toga se pridržavat, a sad nešto bolje od sebe dati .. pa mislim da to nikome ne može škoditi. (RP1)

Oni gledaju samo svoju titulu.. pa čekaj tko će tebi uzeti tvoju titulu? I on je tu i ja sam tu radi njih. Nismo mi tu radi sebe nego radi njih i mi zbog toga naravno dobijemo plaću. A sad ako se i daje nekakvu pozitivnu informaciju, nešto korisno, divno .. pa kome to može smetati? Kome to može škoditi? Onda si on to uzima srcu ko da sam njemu naškodio? Halo pa nisam tebi naštetio, nisam tebi napakostio nego jednostavno dao sam jedan fini prijedlog, nekakav pametan savjet sam dao djetetu, da djetetu pomognemo, a sad kako ste vi to kontali... a boli mene briga što se vi to tako shvatili kako ste shvatili. Zna, tako da .. nije baš onako kako da Vam velim, nije baš sve savršeno, pogotovo u predmetnoj. Tamo su dosta onako.. bio sam jedne godine, dosta su prgavi i onako bahati. Zna ono ja sam učitelj i ja sam bog i batina. Šta će ti to sve ako ti nisi čovjek? Na kraju krajeva ti možeš imati sve, ali na kraju krajeva ako ti nisi čovjek, ako si ti nula od čovjeka .. e pa džaba ti titula, džaba ti diploma, džaba ti sve ako ti nisi čovjek. (RP1)

A gle, o firmi ne mogu jer pos'o je pos'o normalno, evo par njih imamo mi s kojima moramo raditi i toga se mi držimo. Ima dosta toga što mi ne bismo smieli..naš posao, što se tiče romskog pomagača, ali javlja se problem u školi da moramo uskočiti i drugim djelatnicima osim učitelja. Na primjer što se tiče djelatnika kuharice, što se tiče djelatnika čistačice, domara. (RP2)

Mi sad preko praznika imamo godišnji mjesec dana, ali mi moramo raditi u školi. Moramo prati prozore, čistiti prozore, čistiti cijevi, čistiti razreda... košnja trave, ma sve. (RP2)

Mi nemamo našu garderobu, za naš veš, na primjer kada dođem s jaknom, da stavim negdje jaknu. Mi to nemamo. Domar ima svoju ordinaciju ili kako mu se to zove, čistačice imaju svoj kutak, kuharice imaju svoj kutak, svi imaju kutak svoj...a mi nemamo svoje stvari kamo staviti, na primjer svoj stolac. Na primjer učitelji za vrijeme odmora idu gore i svatko ima svoj stolac (u zbornici), a mi to

ne možemo, nemamo. Mi za to vrijeme pratimo djecu u hodniku. Ali bilo koji djelatnik da dolazi novi.. za njega će se uvijek pronaći mjesto, a mi nemamo mjesto ni za jednu jaknu da objesimo nego moramo u razredu staviti sa učenicima, a tamo je gomila jakni. Ne mogu ja staviti tamo gdje nije sigurno. (RP2)

5.2.2.3. Suradnja s pedagogom

S obzirom da ovaj diplomski rad nastaje u okviru pedagoške znanosti, nužno je bilo istražiti i suradnju romskog pomagača s pedagogom.

RP1 ističe kako je pedagoginji s kojom radi uglavnom podrška što se premošćivanja jezičnih barijera ili pak kulturnih barijera s roditeljima. Navodi i sudjelovanje u procesu upisa učenika u prvi razred osnovne škole te testiranjima koja upise prate, a sudjeluje i u rješavanju eventualnih problema.

Ma super, ne evo odlično. Obavimo to kaj imamo poslovno. Znači kad moram odnijet poziv, kad se djeca testiraju .. znači moram biti prisutan s pedagoginjom, s defektologinjom.. moram biti prisutan kad se rješavaju nekakvi problemi pa sjedim s pedagoginjom i defektologinjom u autu pa dolazimo u naselje, dolazimo obitelji. Naravno da tu pedagoginja ima glavnu ulogu, ali ja kao romski pomagač, kao asistent, objasnim roditeljima jer neki ne znaju baš hrvatski pa onda kaže pedagoginja ili defektologinja „molim te Dušane odi sa mnom jer ja možda ne budem uspjela s roditeljima izaći na kraj, ne budu me razumjeli pa da im objasniš pa da neke stvari raščistimo“. Tako da vrlo smo bliski, savršeni, odgovorni, profesionalni.

RP2 još dodaje:

Taj dan nije, a da ne sudjelujemo sa pedagogom, moguće sa psihologinjom. Jer na broj toliko učenika uvijek se nešto dešava. Ima učenika koji sami, sami idu gore psihologinji ili kod pedagoginje da se žale u vezi kuće.

Pedagog na pitanje kako svojim radom podržava rad romskog pomagača odgovara kako uvodi pomagače u posao kada stignu u instituciju, upoznaje ga s učiteljima i potiče na aktivnost.

Romski pomagač radio je jedno vrijeme u našoj školi. Suradnja je bila na svakodnevnoj razini. Osobno sam uveo romskog pomagača u posao, upoznao ga s učiteljima s kojima će surađivati te poslovima koje će obavljati. Romski pomagač bio je zainteresiran za rad u školi, prisjećao se svojih školskih dana u našoj školi te neka svoja iskustva primjenjivao u radu. Radio je s učiteljima koji su njemu predavali pa je ta suradnja bila uspješna i obostrano korisna. Na žalost brzo je otišao iz škole jer je želio nastaviti svoje školovanje.

Školski pedagoga osim što upoznaje romskog pomagača s organizacijom rada Škole, planovima i programima (kurikulima) savjetuje romske pomagače o njihovom sudjelovanju u neposrednom radu s učenicima i učiteljima, uključuje romske pomagače u zajedničke aktivnosti u školi (organizacija školskih priredbi, volonterske akcije, preventivni programi).

5.2.3. Pozicija romskih pomagača u odgojno-obrazovnoj instituciji

Ovom dimenzijom nastojalo se istražiti uzimaju li se prijedlozi romskih pomagača u rad škole te jesu li uključeni u odlučivanje i donošenje odluka te kakva je njihova važnost u školi. Dio pozicije romskih pomagača već je opisan u sklopu odlomka o suradnji pomagača s učiteljima pa se ovdje taj aspekt neće ponavljati.

RP1 smatra kako u školi previše glasa nemaju.

Da, i onda je to naše legitimno pravo da mi kao Romi imamo pravo izjasniti se gledajte, tu su nekakvi nedostaci, tu su nekakve rupe, mi bi to željeli dopuniti, mi bi to željeli obogatiti, mi bi to željeli napraviti nešto pozitivno, nešto korisno za nas, za vas, za djecu.. i 'ko voli nek' izvoli. Neke stvari se i nas mora pitati. Ali gledajte, džaba ti ta zgrada, škola ako je prazna.. jer tu zgradu čine na kraju krajeva ljudi.. i unutra džaba ako je sve vrhunska tehnologija, vrhunska aparatura, a ako nema djece pa čemu to, čemu to?

RP2 čak smatra kako njihova prisutnost nije nužna u razredima u koji idu i Romi i Hrvati, već da su potrebni samo u potpuno romskim razredima.

Oni idu u miješani razred, na primjer 5.A, 7.A, znači koji su zajedno, tu pomagač opće ne treba zato što su svjesni da treba učiti i treba raditi. Znači mi kao pomagači, mi smo samo tamo gdje su romska djeca. I stvarno ne treba tamo di su Romi i ne-Romi, ne treba tamo. Što se tiče miješanog razreda, ne treba tamo romskog pomagača.

Uključenost u rad Učiteljskog vijeća nijedan od pomagača nije spominjao.

S druge strane, pedagog navodi kako su u osnovnoj školi u kojoj radi romski pomagači bili nazočni i na Učiteljskim vijećima i na roditeljskim sastancima, ali nisu sudjelovali u donošenju odluka.

Romski pomagač sudjelovao je u radu razrednog vijeća, bio je nazočan na Učiteljskom vijeću, no nije aktivno sudjelovao u radu Učiteljskog vijeća kad su se donosile odluke. Sudjelovao je na roditeljskim sastancima i bio pomoć učiteljima, Također je sudjelovao u radu školskih stručnih aktiva.

5.2.4. Razmišljanja i stavovi romskih pomagača o odgoju i obrazovanju učenika Roma.

Romski pomagači su tijekom intervjua istaknuli nekoliko problema odgoja i obrazovanja učenika Roma koji ih posebno brinu ili frustriraju.

RP2 ističe problem završavanja obaveznog osnovnoškolskog školovanja, ali i rijetkost nastavka i završavanja srednjoškolskog obrazovanja. Pripisuje to adolescenciji, zaljubljivanju pa i ranom stupanju u brak.

...od njih jako teško nešto da završi školu, jako malo pa nije ni u interesu da nešto završi. (...) Dešava se ovako da se ovi upišu u prvi razred srednje škole, ali odustane odmah nakon prvog polugodišta. (...) Zato što tu vlada ljubav. Znači petnaest godina i tu je već ljubav i to što vidi razliku unutar naselja i van naselja. Kako su djeca slobodna, kako se može ponašati, a ustvari gle na primjer te parkove i tako gledaju kako se ljube pa zašto ne bi i oni. (...) Ne, nema, nema tu pomoći. 'Ko misli napraviti nešto bude napravio, a 'ko neće, neće. Jer bit je u tome zašto bi kad može odživjeti ovak kod roditelja nešto.

RP1 navodi kako u odnosu na vlastito danas uviđa velike pomake i napredak u obrazovanju učenika Roma. Međutim, još uvijek vidi ogroman prostor za poboljšanje uvjeta školovanja. Poseban problem vidi u slabom uključivanju Roma u predškolski sustav odgoja i obrazovanja zato što onda dolaze u prvi razred osnovne škole i izostaje im socijalizacija, osnovne higijenske navike, a dolazi i do blagog šoka zbog susreta s drugom kulturom (kulturom većinskog stanovništva).

Vidim jedan veliki pomak, uspjeh što se tiče naše romske populacije. Kad gledam sebe tamo devedesete i sad kad vidim ja tu evo dvadeset prvo stoljeće.. to je jedna velika razlika što se tiče i obrazovanja i ulaganja u obrazovni sustav. Evo, ja bih volio da se više država pozabavi s time, da se ulaže u obrazovanje, pogotovo za nas Rome. Govorim jer vidim da Hrvati i mi Romi.. je je tu po meni nekakva.. hm.. gledajte Hrvati svoju djecu sa treće godine života, znači oni ih vode u vrtiće. Zašto? Da im sprema temelje, da budu čvrsti, da budu jaki.. gdje? U prvom razredu! Znači, kad oni dolaze u prvi razred njima je temelj, doslovno, ali definitivno čvršći, jači, stabilniji, dok naša romska djeca po prvi puta korače sa šeste godine života u nekoj ustanovi. I normalno, i logično je da nisu tooo...jesu to rezultati, ali to su rezultati koji se radi mukotrpno, vrlo vrlo vrlo vrlo turbulentno se radi sa tom djecom. Mislim da naša romska djeca tu su jako zaklinuta.

Osobno mislim da tu bi se moralo, znači država, lokalna zajednica pozabaviti s time da se i mali Romići sa treće godine života sprema u jaslice. Zašto to govorim? Govorim da kroz igru, kroz tih didaktičkih igračaka, znači to su stručni, to bi bili stručna učiteljica, odgajateljica da se s njima pozabavi, da im jača temelje kako bi lakše u prvom razredu došli spremnije, da lakše savladaju i gradivo i program, da ne bi imali dosta, da djeca nam jednostavno gube godine, ili padaju ili da ih jednostavno moramo rušiti samo zbog toga jer jednostavno.. gledajte, djeca sa šest godina, kad on dolazi u jednoj takvoj ustanovi i normalno ona djeca koja nikad nisu vidli sanitarni čvor, koji nisu vidli i što se tiče higijenskih navika, socijalnih navika i normalno da tu jednostavno naprosto nije niti čudo što to dijete i gubi godinu. Tako da mislim... mislim osobno iz iskustva jer sam šesnaest godina u sustavu obrazovanja i vidim i pratim naše Rome, znači, gdje bi tu bila onaj ključ uspjeha, gdje bi se tu nešto moralo popravljat, ispravljat.

RP1 progovara i o problemu padanja razreda učenika Roma.

Ja govorim iz iskustva. Dakle, jedno dijete koje mi dolazi sa šeste godine u predškolu. Njemu se pali žaruljica tamo negdje u travnju, ali to je gotovo, to je kraj školske godine. To je .. koliko... trideset radnih dana i nastave više nema. Znači, i mi naprosto njega moramo rušiti. Zašto ga moramo rušiti? Jer jednostavno ne zadovoljava kriterije, ne zadovoljava kriterije. Ali mislim da jednoj ustanovi, obrazovnoj ustanovi i državi, mislim da to ne bi trebalo biti cilj, rušenje djece. Zašto? Jer ne može biti dijete u skladu, ne znam, dijete ima devet godina i on sad ide, ne znam, devet godina se ide u četvrti razred ili u peti, da s devet godina u četvrti razred, a recimo sad dijete s dvanaest godina u četvrti razred. Zamislite koji su to konflikti sa ovom generacijom koja je normalno savladala i normalno pohađala i sve u jedan tempo. I sad kada se pojavi nama dijete u četvrti razred s dvanaest godina.. pa ljudi moji pa njemu hormoni rade petsto na sat i normalno da on jednostavno uznemirava ostalu djecu. Zašto? Zato jer više spada u šesti razred, u šesti razred, a ne u četvrti. Znači, to su ti problemi i te cake di jednostavno bi morali država i na lokalnoj zajednici pozabavit se, pobrinut se jer ja mislim da naša romska djeca i ne znam, ova hrvatska djeca u Zagrebu koja su.. da to nema nikakve razlike, za mene je dijete – dijete.

5.3.Rasprava

Provedenim istraživanjem odgovorilo se na sva istraživačka pitanja postavljena prije samog provođenja istraživanja. Istraživačka pitanja bila su:

- Koji su specifični zadaci romskih pomagača koji su sudjelovali u istraživanju s obzirom na učenika, na obitelj i na školsku instituciju?
- Kakvu suradnju romski pomagači ostvaruje s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa te kako različiti aspekti suradnje utječu na njihov rad?
- Kakvu poziciju romski pomagači zauzima u školi te kakva je njihova uključenost u vođenju škole?

Na temelju rezultata prikupljenih istraživanjem vidljivo je kako pomagači najviše ističu dužnost prevođenja učenicima Romima s hrvatskog jezika na romski jezik te

prevođenje onog što učenici žele reći na hrvatski jezik. Uz prevođenje najzastupljenija obaveza je i suradnja s roditeljima. Pomagači s roditeljima dijele zajednički jezik, nacionalnu i kulturalnu pozadinu, ali ih i poznaju s obzirom da žive u istom romskom naselju, pa je pomagačima uspostavljanje kontakta s romskim roditeljima lakše i uspješnije nego što je to učiteljima/učiteljicama i stručnoj službi. Među ostalim dužnostima navode pomoć u svladavanju gradiva, poticanje usvajanja higijenskih i radnih navika učenika Roma, poticanje učenika na učenje i rad te uključivanje u izvannastavne aktivnosti. Uz svakodnevno praćenje od kuće do škole, djecu drže na oku i tijekom odmora u školi.

Ono što svakako zabrinjava je proširenje uloge romskog pomagača te zaduživanje dužnostima koji nisu u sferi njihova opisa posla (pranje prozora, košnja trave, pranje poda i sl.). O sličnim iskustvima iz drugih zemalja u Europi piše i autor Rus (2006). Problematičan je i subordinacijski odnos pun predrasuda koji učitelji imaju spram romskih pomagača koji graniči s diskriminacijskim ponašanjima. Evidentna je nelagoda i frustracija s kojom pomagači pričaju o odnosu s kolegama učiteljima što, nesumnjivo, utječe na osjećaj sigurnosti koji imaju na radnom mjestu. Bespomoćni su, za loše uvjete rada ne vide rješenje, a osjećaju i bojazan zbog gubitka posla ako se nekome požale.

Uključenost u rad škole slaba je, a uključenost u donošenje odluka nepostojana. Osim u rješavanje problema, nisu uključeni u nikakve druge školske aktivnosti.

Ono što se može zaključiti na temelju rezultata istraživanja je značajna uloga romskih pomagača u odgoju i obrazovanju učenika Roma, ali slabi uvjeti njihova rada u školi.

Mogu se istaknuti i određena ograničenja provedenog istraživanja. S obzirom na korišten postupak polustrukturiranog intervjua treba uzeti u obzir moguću prisutnost određene razine optuzivnosti, odnosno stupnja prisile/stresa, u obliku mogućeg navođenja na odgovor tonom ili konstrukcijom rečenice istraživača. Treba uzeti u obzir i mogućnost da sugovornici daju odgovore na pitanja znajući što istraživač od njih očekuje. Također, teško je ponoviti isti polustrukturirani intervju dva puta zbog velike otvorenosti različitih smjerova u kojima razgovor može otići. Tako su i slučaju ovog istraživanja oba intervjua tekla različitim tempom, fluidnošću i smjerovima razgovora pa primjerice jedan sugovornik nije odgovorio na sva pitanja koja i drugi te obrnuto. Za kraj je važno još

jednom napomenuti kako podaci dobiveni provedenim istraživanjem nikako ne mogu biti reprezentativni za kompletnu populaciju romskih pomagača u Republici Hrvatskoj, ali mogu biti vrijedni uvid u njezin maleni djelić.

6. Zaključak

Tijekom proteklih desetljeća brojnost Roma u Republici Hrvatskoj prema podacima Državnog zavoda za statistiku eksponencijalno raste, a o točnom broju Roma može se samo nagađati zbog njihovog slabog izjašnjavanja o pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini. Suočeni su sa svakodnevnim izazovima povezanih s uvjetima života, s ekonomskim, kulturnim i društvenim položajem, s predrasudama, marginalizacijom i diskriminacijom.

Nužno je poboljšati uvjete u kojima Romi svakodnevno žive (posebno uvjete stanovanja), poticati veću zapošljivost Roma koja vodi boljem ekonomskom statusu, a većinsko stanovništvo je važno osvještavati o nužnosti premošćivanja predrasuda koje oblikuju o romskom stanovništvu.

Položaj Roma nije bolji ni u odgojno-obrazovnom sustavu u čije uključivanje treba poticati sve veći broj romske djece, posebice u predškolski sustav odgoja i obrazovanja u koji je uključenost djece Roma na izrazito niskoj razini. Važno je osvještavati romsku zajednicu, a posebice roditelje Rome, o važnosti uključivanja u sustav odgoja i obrazovanja. Iako se samo uključivanjem u obrazovanje položaj romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj ne može popraviti, ono može biti dobar početak.

S obzirom na veliku brojnost učenika Roma u sustavu odgoja i obrazovanja, potreba za romskim pomagačima evidentno je velika. Učenici Romi slabo razumiju hrvatski jezik, a roditelji Romi distancirani su od obrazovnih institucija u koje gaje vrlo malo povjerenja pa se potreba romskog pomagača u ta dva aspekta najjače ističe. Spektar rada romskog pomagača je doduše puno širi od toga.

Brojka od svega dvadesetak romskih pomagača u Republici Hrvatskoj premalena je u odnosu na velik broj učenika Roma u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu, čak njih 5175, pritom uzimajući u obzir kako je riječ o podacima iz 2011. godine (Hrvatić, 2014). Mjere obrazovne politike trebaju se fokusirati na poticanju sve većeg poticanja učenika Roma na daljnje obrazovanje te na sve veći odabir zanimanja romskog pomagača. Također, nužno je i da se radno mjesto romskog pomagača profesionalizira te da se njihov status izjednači s kolegama učiteljima.

Iako trenutna pozicija i status romskih pomagača nije obasjan najsjašnjim svjetlom, njihova uloga na odgoj i obrazovanje učenika Roma je značajna.

7. Literatura

- Babić, D., Škiljan, F. (2019). Romi u Pitomači: između etnomimikrije i očuvanja romskog identiteta. *Podravina*, 18(35), 122-137. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/223349>, pristupljeno: 15. kolovoza 2020.
- Bačlija-Brajnik, I., Prebilič, V. (2019). Roma Teaching Assistants in Primary Schools: Support Teaching Staff or Maids and Nannies? *Teorija in praksa*, 56(2), 729-740. Preuzeto s: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/romski--e-pomo%C4%8Dniki--ce-v-osnovni-%C5%A1oli-podporno-pedago%C5%A1ko-osebje-ali-slu%C5%BEkinje-in-varu%C5%A1ke.pdf?sfvrsn=0>, pristupljeno: 31. srpnja 2020.
- Baričić, T. (2011). Oršuš protiv Hrvatske: presuda Europskog suda za ljudska prava. *Pravnik*, 45 (91), 151-158. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/98171>, pristupljeno: 14. kolovoza 2020.
- Brust Nemet, M., Kostić, D. (2015) Povezanost tradicije romskih obitelji s uključivanjem u život i rad odgojno-obrazovnih ustanova. U: Mlinarević, V., Brust Nemet, M., Bushati, J., ur. *Obrazovanje za interkulturalizam=Intercultural education*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 197-231. Preuzeto s: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED557587.pdf>, pristupljeno: 16. srpnja 2020.
- Council of Europe (2017). *Cahrom Thematic Visit on Roma Mediation (with a focus on school mediators/assistants) following the thematic visit to Vilnius and Panežėvis, Lithuania, 25-28 April 2017 (Final Thematic Report)*. Strasbourg: Council of Europe. Preuzeto s: <https://rm.coe.int/cahrom-2017-16-thematic-report-on-roma-mediation-with-a-focus-on-schoo/16809681da>, pristupljeno: 24. srpnja 2020.
- Dragun, M. (2000). Podrijetlo, mitologija i vjerovanja Roma. *Društvena istraživanja*, 9(2-3), 317-333. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/20276>, pristupljeno: 10. kolovoza 2020.

- Hobljaj, P. (ur.) (2008). *Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju: izvještaji o praćenju 2007.* (Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Slovačka). Zagreb: Institut Otvoreno društvo.
- Hrvatić, N. (2004) Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa. *Migracijske i etničke teme*, 20(4), 367-385. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/7060>, pristupljeno: 16. srpnja 2020.
- Hrvatić, N. (2011). Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima. *Pedagoška istraživanja*, 8 (1), 7-17. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=174449, pristupljeno 16. srpnja 2020.
- Hrvatić, N. (2014). *Novi put-Nevo drom-Nove Kalja: Interkulturalni pristup odgoju i obrazovanju Roma u Hrvatskoj.* Zagreb: Odsjek za pedagogiju-Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Hrvatić, N., Ivančić, S. (2000). Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 9(2-3), 251-266. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/20268>, pristupljeno 16. srpnja 2020.
- Jovanović, V. (2013). *Obrazovna inkluzija dece romske nacionalnosti: izveštaj o sprovedenom monitoringu u osnovnoškolskom obrazovanju.* Beograd: Centar za obrazovne politike. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/257212354_Obrazovna_inkluzija_dece_romske_nacionalnosti_Izvestaj_o_sprovedenom_monitoringu_u_osnovnoskolskom_obrazovanju_Educational_inclusion_of_Roma_students_Report_on_primary_education_monitoring, pristupljeno: 16. srpnja 2020.
- Kunac, S., Klasnić, K., Lalić, S. (2018). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka.* Zagreb: Centar za mirovne studije. Preuzeto s: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Uklju%C4%8Divanje%20Roma%20u%20hrvatsko%20dru%C5%A1tvo%20istra%C5%BEivanje%20baznih%20podataka.pdf>, pristupljeno: 24. srpnja 2020.
- Kutnjak Vrtarić, M. (2017). Magnet-škole kao mogući model obrazovne desegregacije i socijalnog uključivanja romske djece u Hrvatskoj. *Školski vjesnik:*

- časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 66 (3), 423-441. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/193313>, pristupljeno: 5. kolovoza 2020.
- Kyuchukov, H. (2012). Roma mediators in Europe: A new council of Europe programme. *Intercultural Education*, 23(4), 375–378. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/263136089_Roma_mediators_in_Europe_A_new_Council_of_Europe_programme, pristupljeno: 24. srpnja 2020.
 - Liégeois, J. P. (2013). *Developments in Mediation, Current Challenges and the Role of ROMED: Training Program for Roma Mediators*. Council of Europe. Preuzeto s: <http://www.coeromed.org/sites/default/files/leafletdevelopmentseng.pdf>, pristupljeno: 26. srpnja 2020.
 - Liégeois, J.P. (2009). *Romi u Europi*. Zagreb: Ibis.
 - Mlinarević, V., Brust Nemet, M. (2015) Mogućnosti razvijanja kompetencija učitelja za rad s romskom djecom. U: Mlinarević, V., Brust Nemet, M., Bushati, J., ur. *Obrazovanje za interkulturalizam=Intercultural education*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 117-163. Preuzeto s: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED557587.pdf>, pristupljeno: 16. srpnja 2020.
 - Moreno Lopez, R., Arroyo Lopez, C., ur. (2014). *Priručnik za uključivanje djece Roma u obrazovni sustav*. Zagreb: Asociacion Socioeducativa Llere i Romsko nacionalno vijeće.
 - Mužić, V. (2004) *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja. Drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Zagreb: Educa.
 - Petković, B., Kodovšek, N. (2011). *O diskriminaciji–priručnik za novinarke i novinare*. Sarajevo: Fondacija Mediacentar Sarajevo. Preuzeto s: https://www.diskriminacija.ba/sites/default/files/O_diskriminaciji_-_prirucnik.pdf, pristupljeno: 17. kolovoza 2020).
 - Piršl, E. (2014). Modeli interkulturalne kompetencije. *Pedagoškijska istraživanja*, 11(2), 203-216. Preuzeto s

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=256779,
pristupljeno: 8.kolovoza 2020.

- Radelić, A. (2020). *Prepreke u obrazovanju Roma iz perspektive učenika i njihovih nastavnika*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet. Preuzeto s: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg:1982>, pristupljeno: 31. srpnja 2020.
- Rajković Iveta, M. (2019). Državljanstvo vs. integracija: iskustva visokoobrazovanih Hrvata iz Venezuele i Roma nogometaša. *Studia ethnologica Croatica*, 31 (1), 157-184. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/231041>, pristupljeno 18. kolovoza 2020.
- Rus, C, Zatreanu, M. (2009). *Education of Roma children in Europe*. Council of Europe Publishing. Preuzeto s: https://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/Guide_EN.PDF, pristupljeno: 31. srpnja 2020.
- Rus, C. (2004). *The training of Roma school mediators and assistants*. The Council of Europe. Preuzeto s: https://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/Mediators_EN.pdf, pristupljeno: 31. srpnja 2020.
- Rus, C. (2006). *The situation of Roma school mediators and assistants in Europe*. The Council of Europe. Preuzeto s: https://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/Mediators_Analyse_EN.pdf, pristupljeno: 31. srpnja 2020.
- Spajić-Vrkaš, V., Kukoč, M., Bašić, S. (2001) *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt „Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole.
- Stanić, M. (2015) *Priručnik za strukturirani i polustrukturirani intervju*. Diplomski rad. Rijeka: Ekonomski fakultet. Preuzeto s: <http://oliver.efri.hr/zavrsni/1030.B.pdf>, pristupljeno: 18. kolovoza 2020.

- Starčević, J., Dimitrijević, B. i Macura Milovanović, S. (2016). Rethinking the Role of Pedagogical Assistants: Establishing Cooperation between Roma Families and Schools in Serbia. *C•E•P•S Journal*, 6(4), 73-91. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/313618516_Rethinking_the_role_of_pedagogical_assistants_Establishing_cooperation_between_Roma_families_and_schools_in_Serbia, pristupljeno: 16. srpnja 2020.
- Šikić-Mićanović, L. (2005) Romkinje i uvjeti njihova života. U: Štambuk, M., ur. *Kako žive hrvatski Romi?=How do Croatian Roma live?*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 201-218.
- Šlezak, H. (2010). *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju*. Magistarski rad. Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet. Preuzeto s: https://bib.irb.hr/datoteka/568319.Magistarski_rad_Hrvoje_Slezak.pdf, pristupljeno: 10. kolovoza 2020.
- Taba, M., Ryder, A. (2012). Institutional Responses to Segregation: The role of Governments and Non-Governmental Organizations. U: Rostas, I., ur., *Ten Years After: A History of Roma School Desegregation in Central and Eastern Europe*. Central European University Press, 7-48. Preuzeto s: <https://www.jstor.org/stable/10.7829/j.ctt128207.7>, pristupljeno: 10. kolovoza 2020.
- Vlada Republike Hrvatske (2003). *Nacionalni program za Rome*. Preuzeto s: [http://novebojeznanja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/Dokumenti%20i%20publikacije%20referirani%20u%20SOZT-u%20\(popis%201\)/057%20Nacionalni%20program%20za%20Rome%202003.pdf](http://novebojeznanja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/Dokumenti%20i%20publikacije%20referirani%20u%20SOZT-u%20(popis%201)/057%20Nacionalni%20program%20za%20Rome%202003.pdf), pristupljeno: 13. srpnja 2020.
- Vlada Republike Hrvatske (2019). *Izješće o provedbi nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018.godinu*. Preuzeto s: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Izvj%C5%A1%C4%87e%20o%20provedbi%20Nacionalne%20strategije%20za%20uklju%C4%8>

[Divanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20do%202020.%20godine,%20za%202018.%20godinu.pdf](#), pristupljeno 13. srpnja 2020.

Web izvori

- Državni zavod za statistiku (dostupno na: <https://www.dzs.hr/>, pristupljeno: 18. kolovoza 2020).
- Hrvatska enciklopedija (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/>, pristupljeno 17. kolovoza 2020.)
- ROMED (2015) (dostupno na <http://www.coe-romed.org/>, pristupljeno: 5.kolovoza 2020).
- Romi. hr (dostupno na: <http://romi.hr/zanimljivosti/print/dan-nacionalne-himne-3.-ozujak>, pristupljeno: 13.kolovoza 2020).
- Selo. hr (dostupno na: <http://selo.hr/romi/>, pristupljeno 13. kolovoza 2020).
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (dostupno na: <https://ljudskaprava.gov.hr/>, pristupljeno: 12.kolovoza 2020).

8. Prilozi

Prilog 1. Popis fotografija

- Fotografija 1. Zastava Roma

(izvor: https://www.google.com/search?q=zastava+roma&sxsrf=ALeKk02dtp4gGAQ4_tqhmyQ5XhwbPwCsFg:1597416310746&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=HGnSow2d6xQpQM%252CpFk87K6haF5fSM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kTVICsOKuAkxjahlsj7VneyKqmZMw&sa=X&ved=2ahUKEwiKpYq-95rrAhXko4sKHd1CA3gQ9QEwAXoECAoQBA&biw=1139&bih=513#imgrc=3zZ261J9suZIRM, pristupljeno: 14. kolovoza 2020).

Prilog 2. Protokol intervjua za romske pomagače

Poštovani,

radi izrade diplomskog rada na temu *Uloga romskih pomagača na odgoj i obrazovanje učenika Roma* provodi se istraživanje kojim se nastoji ustvrditi kakvu ulogu romski pomagači imaju u odgoju i obrazovanju Roma, koje su njihove svakodnevne obveze tijekom rada u školi te kakvu suradnju ostvaruju s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa – učenicima, učiteljima, stručnom službom škole (posebno pedagogom) i roditeljima. Ovim istraživanjem osigurana Vam je anonimnost, a podaci sakupljeni intervjuom koristit će se samo u svrhu izrade ovog diplomskog rada. Vama je ostavljeno na izbor želite li na pitanja odgovoriti telefonskim intervjuom ili pisanim načinom putem E-maila. Ukoliko se odlučite za telefonski intervju, pretpostavljeno trajanje intervjua je između 30 i 45 minuta.

- Možete li se ukratko predstaviti? Kako se zovete? Koliko imate godina? Koliko dugo radite kao pomagač? Koliko dugo radite u trenutnoj školi? S koliko djece radite?
- Kako je izgledala izobrazba/obuka za pomagača? Možete li opisati u nekoliko rečenica kako/gdje/koliko dugo je obuka trajala?
- Kakav je tijek zapošljavanja romskog pomagača?
- Koje su vaše obaveze i zadaci u sklopu rada u školi?
- Što vidite kao najveće blagodati Vašeg posla?
- Postoje li neke poteškoće s kojima se susrećete na dnevnoj bazi tijekom vašeg rada ili neki izazovi koji od Vas zahtijevaju dodatan napor?
- Postoje li neke obaveze/poslovi/zadaci u sklopu Vašeg posla koje vidite kao teško izvedive ili neizvedive u svakodnevnoj nastavi?
- Kako teče suradnja s roditeljima učenika s kojima radite?
- Što vidite kao najveću prepreku kvalitetnoj suradnji roditelja Roma i škole?
- Uvidate li pojavu da učitelji zanemaruju učenike Rome tijekom nastave zbog toga što ste Vi s njima na nastavi? Dolazi li tako do produbljivanja razdvojenosti između učenika Roma i ostalih učenika zbog zatvorene cjeline romski pomagač-učenik Rom? Ili razdvojenost i distanca uopće ni ne postoje?

- Vežete li se emocionalno za djecu s kojima radite i postajete li prebliski s njima i njihovim obiteljima? Ako da, kako to utječe na Vaš rad s njima i smatrate li da Vam to pomaže ili odmaže u poslu? Ako ne, kako kontrolirate distancu?
- Imate li prilika, zajedno s učenicima s kojima radite, obogatiti nastavu romskim sadržajima (kulturom, glazbom, književnošću, običajima i sl.)? Njeguje li se različitost u razredu/školi?
- Proučavate li odnose između učenika Roma i ostalih učenika u razredu? Možete li ukratko opisati kakvi su te što mislite kako Vi kao romski pomagač možete utjecati na njih?
- Smatrate li da Vaša prisutnost na nastavi dovodi do pretjeranog oslanjanja na vašu pomoć? Koncentrira li se tako njihova komunikacija samo na Vas pri čemu dolazi do zanemarivanja komunikacije s ostalom djecom i učiteljem? Ako da, vidite li u tome prepreku usvajanju većinskog jezika?
- Kakva je Vaša suradnja sa školom u kojoj radite? Jeste li zadovoljni vlastitom uključenošću u rad škole? Na koji način još, osim putem direktnog rada s učenicima, doprinosite radu škole?
- Kakvu suradnju ostvarujete s učiteljima? Vide li Vas u razredu kao „višak“, vide li Vas kao vrijedni „dodatak“ ili Vas u razredu uopće ne doživljavaju?
- Kako i na koji način surađujete sa školskim pedagogom? Pomaže li Vam pedagog na neki način u svakodnevnim obavezama? Daje li Vam dodatne informacije o učenicima s obzirom da ipak niste s njima u cijelosti njihova boravka u školi?
- Suradujete li s nekim romskim udrugama? Ako da, kako? S kojim udrugama? Kako Vaša suradnja s udrugama doprinosi svakodnevnom radu s romskim učenicima?
- Suradujete li s drugim romskim pomagačima i postoji li kakvo udruženje svih romskih pomagača u državi?

Prilog 3. Protokol intervjua za pedagoga

Poštovani,

radi izrade diplomskog rada na temu *Uloga romskih pomagača na odgoj i obrazovanje učenika Roma* provodi se istraživanje kojim se nastoji ustvrditi kakvu ulogu romski pomagači imaju u odgoju i obrazovanju Roma, koje su njihove svakodnevne obveze tijekom rada u školi te kakvu suradnju ostvaruju s drugim akterima odgojno-obrazovnog procesa – učenicima, učiteljima, stručnom službom škole (posebno pedagogom) i roditeljima. Ovim istraživanjem osigurana Vam je anonimnost, a podaci sakupljeni intervjuom koristit će se samo u svrhu izrade ovog diplomskog rada. Vama je ostavljeno na izbor želite li na pitanja odgovoriti telefonskim intervjuom ili pisanim načinom putem E-maila. Ukoliko se odlučite za telefonski intervju, pretpostavljeno trajanje intervjua je između 30 i 45 minuta.

- Možete li se ukratko predstaviti? Kako se zovete? Koliko imate godina? Koliko dugo radite kao pedagog? Koliko dugo radite u trenutnoj školi?
- Kako Vi svojim radom podupirete rad romskog pomagača te kakvu suradnju ostvarujete?
- Kako Vi kao pedagog uključujete romskog pomagača u rad škole i njezine aktivnosti? Jesu li romski pomagači službeno dio školskog nastavnog kolektiva? Sudjeluju li na vijećima te jesu li uključeni u donošenje odluka koje se tiču škole, učenika i svih zaposlenika?
- Primjećujete li napredak u obrazovnom razvoju učenika Roma otkad romski pomagač radi s njima?
- Uočavate li smanjenje kontakta između roditelja i učitelja otkad romski pomagač radi u školi, s obzirom na njegovu ulogu komunikacijskog posrednika između roditelja i učitelja?
- Primjećujete li pojačanu komunikaciju između romskog pomagača i učenika Roma pri čemu komunikacija između učenika Roma i učitelja te učenika Roma i ostalih učenika opada? Smatrate li da to vodi slabijem usvajanju većinskog (u

ovom slučaju hrvatskog) jezika, ako pomagač i učenik komuniciraju samo na romskom jeziku?

- Postoje li načini praćenja i evaluacije rada romskog pomagača? Ako da, tko to provodi i evidentira te kako teče proces evaluacije?
- Uvidate li vi kod romskih pomagača u Vašoj školi kvalitetan rad ili ste primijetili neke nedostatke te mogućnosti za napredak i poboljšanje rada? Smatrate li da obrazovanje učenika Roma „trpi“ ako su romska djeca „ostavljena“ romskim pomagačima, dok učitelji rade s ne-romskom djecom?
- Jeste li upućeni u izobrazbu romskih pomagača? Smatrate li da ih se adekvatno priprema za njihov rad ili su potrebne promjene k unapređenju izobrazbe? Ako da, kakve promjene?

Prilog 4. Odobrenje mentora za provedbu istraživanja

Odsjek za pedagogiju

Filozofskoga fakulteta

Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

ODOBRENJE ZA PROVEDBU ISTRAŽIVANJA

Studentu/studentici ***Petri Porić*** odobrava se provedba istraživanja pod nazivom ***Uloga Romskih pomagača na odgoj i obrazovanje učenika Roma*** i mentorstvom ***dr.sc. Nevena Hrvatića, red.prof.*** u svrhu izrade diplomskoga rada.

Temeljem uvida u nacrt istraživanja te sve instrumente i postupke čija se primjena planira, mentor potvrđuje da istraživanje udovoljava etičkim načelima propisanim Etičkim kodeksom istraživanja s djecom.

Zagreb, 20. travnja 2020.

Mentor:

dr.sc. Neven Hrvatić, red. prof.